

KAFKASYA

(DER KAUKASUS)

Milli İstiklâl Mefkûresini Yayar Aylık Mecmua

Mes'ul Müdür: A. KANTEMİR

No. 11-12

Haziran - Temmuz

Fiatı: DM 2.—

İçindekiler:

	S.
Milliyetler meselesi ve milli mefkûre dönme'leri	1
Kafkasya meselesi	M. E. Resulzade . 5
Şimalî-Kafkasya istiklâlinin yıldönümü	V. G. Cabagi . . 9
Rus emperyalizmi hakkında	H. Kumuz . . . 11
Tarihte Kafkasya ve Rusya	Prences Bagration . 15
Rusya parçalansın mı parçalanmasın mı	Mirza Bala . . 20
Halklar zindanı imha edilmeli	Nureddin Golbaç . 23
Azerbaycanda ruslaştırma faaliyeti	M. B. Mehmetzade . 25
Şimalî-Kafkasyada kolektifleştirme	R. Traho . . . 28
Azerbaycanda fikir hareketleri	S. Tekiner . . . 31
Don-İdil kanalı münasebetiyle	Dr. A. Soysal . . 37
Azerbaycan halkına hitap	 43
İstiklâlcî bütün Azerbaycanlılara	 45
Kafkasya cumhuriyetleri istiklâl günü	 48
Muhtelif haberler	 59

MÜNCHEN

Kafkasya

(Der Kaukasus)

Milli İstiklâl Mefkûresini Yayar
Aylık Mecmua

Her ay üç dilde çıkar:
Türkçe, İngilizce ve Rusça

Mes'ul Müdür: A. KANTEMİR
İdarehane adresi: München 8, Steinstr. 40

2 nci yıl

Haziran - Temmuz 1952

No 11 - 12

Milliyetler meselesi ve milli mefkûre dönme'leri

Dünya efkârı umumiyesinin, Birleşik Amerika Devletleri cumhurbaşkanlığı intibahatı, Kore savaşı Atlantik Birliği gibi büyük meselelerle meşgul olduğu bir sırada, bizim muhacirler âleminde okuyucularımızı da alâkadar eden, Sovyetler Birliği milliyetler meselesi hakkında çok hararetli münakaşalar cereyan etmektedir.

Hür dünya ile Moskova komünist diktatörlüğü arasında, ergeç mukadder çarpışma vukubulduğu taktirde, Sovyetler Birliği halkları emigrasyonu, bolşevizme karşı mücadelede, nafiz bir rol oynayabilirler.

Görünüşe göre, bu düşünce ile ve emigrasyonun yaptığı ihtilâl çalışmalarına, yardım etmek üzere „hususî“ bir Amerikan Komitesinin kurulmuş olduğu herkesçe kâfi derecede duyulmuştur. Mezkûr komite mümessilleri, iki yıla yakın zamandanberi, Sovyetler Birliğinin kalabalık ve çok milletli muhacirlerinden müteşekkil birleşik bir merkez vücade getirmek için uğraşmaktadırlar.

Bu komitenin meşgalesine karşı mutedil alâka gösterdik ve septik davrandık. Çünkü, bu komite mümessillerinin, Avrupaya gelir gelmez yaptıkları ilk faaliyetlerden anlaşıldı ki, bütün emigrasyondan müteşekkil tek bir siyasi merkez teşkil etmek fikri, bu çetin mesele hakkında vukuf sahibi olmayan ve bu meseleyi önceden takarrür etmiş fikirlerle halletmeğe çalışan bu zatların kabahati yüzünden amelî olarak muvaffakiyetsizliğe mahkûmdur. Eski dünyanın çıbanlarını anlamayan, ve bilhassa „Rusya halklarını“ az tanıyan, Okyanus aşırı genç cumhuriyette, Amerikan Komitesi teşekkül ederken, Rusyayı, uyanık Sovyet polisinin dikkatli nazarları altında, seyahatları esnasında tren pencerelelerinden seyreden eksperlerin fikirlerinin galebe çaldığına hayret etmemek lâzımdır.

Rabitasız, eksik ve hatalı malûmatın tesiriyle, Sovyet Rusya hakkında, gûya bu memlekette Stalin komünist diktatörlüğünün boyunduruğu altında inleyen,

yalnız çok muztarip Rus milleti yaşadığına dair, gayet sathî bir fikir edinilmiş bulunmaktadır. Amerikalılar, Kafkasya, Türkistan, Ukrayna ve Sovyetler Birliği halklarının diğer memleketlerini ya hiç tanımıyorlar veya amerikalıların bu memleketler hakkında gayet müphem malûmatları vardır. Bu sebeple Rusyada bir rejimi diğer rejimle değiştirmekle orada derhal „güllük, gülüstanlık“ olacağına sâfdilane aldaniyorlar. Bu fikirden, Sovyet rejimini menfi prensiple devirmek esasına müstenit, çok basit ve cazip bir formül neş'et etti. Rus halkına karşı dostluk münasebetlerinden başka açık, müsbet ve yapıcı hiç bir şeyi ihtiya etmeyen bu formül, Amerikan Komitesi üyeleri tarafından esas ittihaz edilmiştir.

„Vahit ve bölünmez Rusya“ tezi ve fikrini müdafaa edenlerin başında, Sovyet Rusya işlerinde mütehasıs olduğu iddia edilen, Amerikanın şimdiki Moskova büyük elçisi oldukça tanınmış George Kennan bulunmaktadır.

Bu zat, „Ruslar bizim gönüllü müttefikimiz olmadığı taktirde, Sovyet iktidarının tahrip edici çalışmasına karşı mücadelelerde hiç bir zaman galip gele-meyeceğiz“ derken, iki kıt'a -Avrupa ve Asya- üzerine yayılmış koskoca Sovyetler Birliğinde Rus halkından başka kimseyi görmiyor.

Bundan, Rusların, bu çerçeve içinde yâni ancak Rusya imparatorluğunun bütünlüğü muhafaza edildiği taktirde „müttefik“ olabilecekleri istidlâl edilmektedir. G. Kennan ve taraftarlarının bu otoriter beyanatından sonra, Amerikan Komitesine ilk defa başkan olarak „Hayal memleketinde seyahat“ kitabının müellifi J. Layons'ın tayin edilmesinin sebebi kolayca anlaşılır. Filhakika bu zat da Sovyet Rusya dönüşünde şöyle yazıyordu: „Manevî ve siyasî mülahazalarla bizim kat'î olarak Rus halkı tarafını tutmamız lâzımdır.“

Hattı hareket önceden kararlaştırıldığı için, Amerikan Komitesinin mümes-silleri -Don Levin ve başkaları- tabiatıyla, dikkat nazarlarını başlıca hem Sovyetler Birliğinde ve hem de muhacir kitleesindeki Rus unsuru üzerinde topladılar ve ancak Rus emigrasyon mümessillerinin -Kerenski ve diğerleri- seslerine uyarak, oyunlarına beklenildiği gibi pek uzağa gidemedikleri rus sobası yanbaşıdan başladılar.

Meselenin bir taraflı ve iltizamkârane ele alınması, Sovyetler Birliği terki-bine silâh gücüyle ithal edilen ve Sovyetler Birliği bütün ahalisinin yüzde 54 ni teşkil eden gayrı-rus halkların emigrasyonu tarafından sempati ile karşılan-madı. Her ne renkte olursa olsun Rus emperyalizmine karşı bilâfasıla mücadele eden bu halklar, bugün Sovyetler Birliği haritasında müstakil ve muhtar birer cumhuriyet şeklinde göründükleri gibi, bunlardan bazıları Birleşmiş Milletler toplantılarına dahi iştirak etmektedirler.

Amerikan Komitesinin nazariyeci ve tatbikçileri, bu kat'î âmili kale almadıkları-
larından, gayrı-rus halkların mümessillerini kendilerinden uzaklaştırdılar ve emigrasyonda lüzumsuz münakaşalar, dedikodular ve ayrılıklar yaratmak sure-tiyle nevima kaş yaparken göz çıkardılar. Bunlar, Rus muhacir teşekküllerine istinat ederek, ismiyle müsemma, „Rusya (SSCB) halklarının kurtuluş şurasını“

kurmak işini ele aldılar ve gayrı-rus halklar kısmında husule gelen boşluğu da bu maksat için alelacele uydurulan „teşekküller“ ile doldurdular. Bu şüpheli ve çok sakat mümessilliklerle, malûm olduğu vechile, Wiesbaden'de bir konferans aktedildi. Yayınlanan tebliğde dendiği gibi, bu konferansta „işbirliği için prensip anlaşmasına varıldı“. Milliyetler meselesini ise evirdiler çevirdiler gayrı muayyen bir zamana bıraktılar. A. Kerenski tarafından kaleme alınan bu maslahatçı şartlara, yukarıda dendiği gibi, bu maksat için alelacele teşkil edilen, sözde gayrı-rus halkların „millî“ teşekküllerinin „mümessilleri“ dahi yararlanırcasına imzalarını koydular.

Bazı Rusların ademi iştirakiyle, daha küçük çapta, bu yılın 19—21 Haziranında Starnberg şehrinde ikinci bir konferans toplandı. Yayınlanan tebliğe göre „anti-bolşevik bir merkez teşekkülü için pratik yollar bulmak maksadiyle“ üç gün süren bu konferans, biri „Rusya halklarının kurtuluş şurası“nın toplanmasını sağlamak, diğeri de radyo istasyon teşkilâtıyla meşgul olmak üzere, iki ihzarî komisyon kurmuş ve dağılmıştır.

Her iki konferansın renksiz tebliğleri ve Amerikan Komitesinin yeni başkanı Amiral Kerk'in beyanatı şunu gösteriyor ki, amelî olarak, muhkûm milletlerin, sözün tam mânasıyla istiklâli mevzu bahis değildir. Caiz görülen yalnız, Rusya imparatorluğu çerçevesi içinde „tayini mukadderat hakkıdır.“ Bununla, Kafkasya ve diğer memleketler halklarının izhar eyledikleri en serbest irade ile 1918 de teşekkül eden müstakil devletlerin yeniden kurulması fikrine bir darbe indirilmek isteniyor.

Bütün bu patırdıya, Gürcü menşevikleri Tsintadze isminde birisini harekete geçirerek karışmamış olsalardı, sükûtle mukabele mümkündü. Fakat, onların Pariste, Gürcü dilinde çıkardıkları „La Georgie Combattante“ adlı organları, (Mayıs 1952—No 4) Ruslarla yapılan anlaşmayı, kendi okuyucularına mübalâğalı ve yanlış bir şekilde aksettirmeğe gayret sarfediyor. Filhakika, Gürcü menşevik partisi lideri Jordanya'nın organı, „Wiesbaden hattını büyük küçük bütün milletlerin mes'ul çevreleri kabul ediyorlar“ diyor. Bundan açıkça anlaşılıyor ki millî mefkûre dönemleri — Gürcü menşevikleri- tekrar Gürcü ve Kafkasya istiklâlinin mezarcısı rolünde meydana çıkıyorlar. Onlar yeniden Kerenskicilik ve tabiatla olmamış ve uzun müddet olmayacak Rus demokrasisi hakkındaki Şubat ihtilâli gevezeliklerine meyil gösteriyorlar. Wiesbaden ve Starnbeg'de gayrı mesul ve meçhul Kafkasyalılarla-Avturhanov, Fethalibeyli, Zaharuni ve başkaları- yan yana oturan menşevikler, kurnazlıkla ve şaklabanlıkla „halkların tayini mukadderat hakkından“ bahsederek iğrenç hattı hareketlerini maskeleye çalışıyorlar ve istiklâl fikrini mezara gömüyorlar.

Bereket versin ki, Gürcü menşeviklerinden başka, az çok tanınmış hiç bir millî teşekkül Rus emperyalistleri ile utandırıcı uyuşmayı kabul etmemiştir. 40 milyonluk Ukraynaya gelince, şunu söylemek lâzımdır ki, bu şerefli halktan, maskelenmiş dahi olsa, bu kötü uzlaşmaya iştirak eden hiç kimse çıkmamıştır.

Şunu da zikretmek lâzımdır ki, G. Kennan ve Amerikan Komitesinin bazı elemanları gibi Amerikan nazariyecilerinin fikri, halen Amerikan çevrelerinde

münakaşa mevzuu olan Sovyetler Birliği milliyetler meselesi hakkındaki son söz değildir. Bu hususta Amerikada daha gerçek ve hakikate daha uygun başka bir cereyan da vardır ki, buna senatör Stassen ve Amstrong, millet vekili Kersten, Amerikanın sabık Moskova büyük elçisi Bedell Smith gibi otoriteler ve başkaları iştirak etmektedirler.

Wiesbaden ve Starnberg kararlarının, Sovyet hükûmeti tarafından zaptedilen gayrı-rus halkların istiklallerine ait olan kısmının yeniden gözden geçirilerek köksal değişikliğe uğrayacağını düşünmek yerinde olur. Amiral Kerk bir mülakatında, gayrı-rus halkların muhalefetini ima ederek, teşkilâtının nevima iki ateş arasında kaldığını söylemiştir.

Büyük Amerikan Demokrasisinin Birleşik Amerika Devletlerinin istiklâl gününü (4 Temmuz 1776) tes'it ettiği bu Temmuz günlerinde, halklarımızın milli-kurtuluş temayüllerinin, şu veya bu şekilde, Birleşik Amerika te'h'ali, Amerikan Komitesi mümessilleri tarafından engele uğratılması bize bilhassa çok ağır gelmektedir.

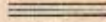
Büyük Amerikalı Jefferson'ın Amerika istiklâl beyannamesini kaleme aldığı zamandanberi, Kafkasya halkları, Amerikan halkının dahi kan döktüğü, hürriyet ve istiklâl mefkûresi için fasılasız mücadele etmekte ve bu uğurda canlarını vermektedirler. Kafkasya halkları — Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimali Kafkasya- Mayıs 1918 de, birinci dünya savaşı esnasında başka bir Amerikalının, başkan Wilson'ın, ağızyla tekrarlanan demokratik prensiplere tamamen uygun olarak, ancak iki-üç yıl yaşadktan sonra Sovyet müstevlilerinin taarruzuna uğrayan müstakil devletlerini kurdular.

Bugün bizim yegâne talebimiz, halklarımızın, Sovyet rejiminin korkunç şartları içinde uğrunda kahramanca mücadeleyi devam ettirdikleri, Kafkasya cumhuriyetleri istiklallerinin yeniden elde edilmesidir.

Kafkasya halklarının irade ve menfaatlerine kudsiyetle riayet ederek, biz, Türkistan, Ukrayna ve diğer memleket halklarıyla sıkı bir birlik halinde Sovyet zulmüne karşı müsterek milli-kurtuluş mücadele cephesinin kurulması hedefini takip edeceğiz. Bize öyle geliyor ki, realite ile ilk temasta, herbiri bir tarafa dağılacak olan taban tabana zıt görüşlü teşekküller arasında anlaşmalar yapmaktansa, aynı maksat, aynı dâva ve temayülü olan teşekküllerin arasında birlik kurulması daha müessir ve daha tabii olacaktır. Bunun için, biz her şeyden evvel ve ilk plânda, bütün memleketlere dağılmış emigrasyonun sempati ile karşıladığını ve anlayışının olgunlaştığını bildiğimiz, gayrı-rus halkların Koordinasyon Merkezinin kurulmasının zarurî olduğuna kat'i kanaatımız vardır.

Yaşasın mahkûm milletlerin tek cephesi, hürriyet ve istiklalleri!

Yaşasın müstakil Kafkasya!

Kafkasya meselesi

Yazan: M. E. Resulzade

V

Kafkasya birliği fikri muhacerette

Geopolitik zaruretlerden doğan birleşme arzusu, Kafkasya Cumhuriyetleri müstakil bulundukları zamanlarda ihmal edilmiş bir fikir değildi; realiteyi hakıyla gören devlet adamlarıyla siyasi müesseseler tarafından zaman zaman ileri sürülen bu fikir muayyen tasavvurlar ve tekliflerle teyit olunuyordu.

Büyük hâdiselerin tazyiki altında, Rusya imparatorluğu çöküşünün tabii seyri iktizası olarak, Maveray-i Kafkasya Seymi inhilâl ediyordu. Bu hâdiseyi esefle kaydeden Kafkasya ricali, siyasi hayata yeni doğan komşu Cumhuriyetlerin, günün birinde, tekrar bir araya gelerek eşit şartlar dahilinde Konfederativ bir birlik yaratacaklarından güvenle bahsediyorlardı.

Bu fikir, yâni Birleşik Kafkasya Cumhuriyetleri fikri, sonralar, gerek idare eden partilerin, gerek milli hükûmetlerin ve Kafkasya Cumhuriyetleri parlamentolarının, türlü zamanlarda aldıkları karar, ettikleri teklif ve yaptıkları gösterilerde kuvvetli akisler yapmıştır.

1918 yılının mayısında Maveray-i Kafkasya Seym'inin dağılması üzerine Kafkasya milletleri müstakil birer Cumhuriyet haline geldiler. İnsan haklarının en büyüğü olan istiklâle kavuşmak zevkini tatmakla beraber, Kafkasyanın şuur sahibi devlet adamları derin bir hasret içinde idiler; onlar Kafkasya birliğinden ayrılmanın teessürünü gizlemiyorlardı. Yakın bir zamanda, daha uygun şartlar dahilinde milletçe taazzuv

eden müstakil Kafkasya devletlerinin yeniden bir araya geleceklerini ve Konfederasyon esasları üzerine tekrar birleşeceklerini türlü vesilelerle beyan ediyorlardı.

Şimali Kafkasya Cumhuriyeti mümessillerinin, vaktiyle, Tiflis'te, kendilerinin de Maveray-i Kafkasya Federasyonuna kabulleri hakkındaki teklifleri; Maveray-i Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılması hakkında alınan Seym kararı zamanında (13.Nisan 1918) Azerbaycanlı mümessilin (bu satırları yazan) Şimali Kafkasya ile de birleşme lüzumundan bahsi; Gürcüstan'ın Maveray-i Kafkasya'dan ayrıldığı sırada Gürcüstan devlet başkanının (N. Jordanya) „Ölen devletle (Maverayi Kafkasya) dirilen devlet (Gürcüstan) arasında menfaat tezatları olmadığından, günün birinde müstakil Kafkasya Cumhuriyetlerinin Konfedere bir devlet halinde tekrar birleşebileceklerini" ifade etmesi; daha sonra Gürcüstan Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyetleri arasında bağlanan askeri müdafaa ittifak muahedesi (16. 4. 1919) ve bu muahedede Ermenistan Cumhuriyeti için de yer bırakılması; „Müsavat" Partisinin Kongresinde (Bakû. 1919) Kafkasya Konfederasyonu hakkında alınan karar sureti; Bakû'de vukubulan Ermeni-Azerbaycan Konferansında (yıl 1920) Azerbaycan hükûmetinin bu mevzua ait vukubulan teklifi aynı teklifin, sonra Tiflis'de üç Maveray-i Kafkasya Devletleri mü-

messilleri konferansında tekrarı Şimali-Kafkasya'nın savunması hususunda yapılan askeri ve mali yardım ile, sonra Denikin'in taarruzu karşısında Azerbaycan Parlamentosunun Cumhuriyet lehinde bütün dünyaya karşı yaptığı manifestasyon gibi Kafkasya merkezlerinde görülen tesanüt tezahürleri hep bu birlik hasretinin ifadeleriydi.

Memlekette, müstakil yaşanan günlerde derkolunup da, zamanın, tahakkukuna imkân vermeyen bu fikir, sonra, emigrasyon günlerinde, yaşanmış hâdiseleri incelemek ve istilânın verdiği acı tecrübelerden ders almak suretiyle, git-tikçe sınırlara nûfuz etmiş ve günün makbul şıarî haline gelmiştir. Kafkasya muhaceretine mensup siyasi türlü grup ve cereyanlar arasında mübahese ve münakaşa olunan ana meselelerin başında gelen bu fikir, Kafkasya Cumhuriyetlerini temsil eden resmi simalarla, siyasi ve içtimai teşekküller arasında görüşülüp, işlenerek muayyen formüllerde gayet sarîh bir ifadesini bulmuştur.

Daha önce işaret ettiğimiz veçhile, Kafkasya Cumhuriyetlerinin Pariste birer Murahhaslar Heyeti (Délégation) vardı. Bu Heyetler birinci cihan harbinden sonra Versay Sulh Konferansı nezdinde Kafkasyalı Cumhuriyetlerin istiklallerini tanıtmak işiyle vazifelen-dirilmiş bulunuyorlardı. Temsil ettikleri millet ve devletlerin yüklek menfaat ve istiklâl haklarını savunmakla beraber bunlar, müşterek Kafkasya meselelerine de önem veriyor, arada sırada, muayyen konular üzerine, müşterek demarşlarda bile bulunuyorlardı.

Cumhuriyetlerin sukutu üzerine bu Heyetler Kafkasya birliği fikrine daha ziyade sarıldılar. Dört Heyetin mümes-sillerinden müteşekkil, daimî bir Kafkasya Konseyi vücade getirildi.

Fakat Kafkasya birliği fikrinin pro-

paganda çalışmalarında diplomatik bir âhenk tesisi ihtiyacını tatmin etmekten ziyade, müşterek mücadeleye siyasi istikamet veren esaslı âmil haline getirilerek, taazuv ettirilmesi asıl bu devirden sonra gelişen çalışmalar zamanında tahakkuk etmiştir.

Sözü geçen Murahhas Heyetlerinden başka, tabii, Kafkasya milletlerine mensup millî ve siyasi teşekküllerle, türlü grup ve parti faaliyet ve neşriyatları da vardı. Bu teşekkül, parti ve grupların yayınladığı organlarda, türlü zamanlarda, türlü mümessiller ve muharripler tarafından ele alınan Kafkasya birliği fikri geniş emigrasyon kitleleri arasında hararetili bir mübahese konusu olmuş; nihayet Kafkasya Konfederasyonu fikri 1928 de kurulan Kafkasya İstiklâl Komitesi şeklinde taazuv etmiştir.

K.İ.K.sinin teşebbüsüyle, aynı yılda, fransızca olarak „Prométhé“ adında bir dergi neşrine başlanmıştır. Bu dergi Kafkasya Konfederasyon fikrini metodik bir şekilde savunmuş, medenî dünya efkârı umumiyesini Kafkasyahların yürüttükleri müşterek mücadele ile Rusya emperyalizmine karşı geldiklerini vak'a ve vesikalara dayanarak anlatmıştır. Vaktile ciddi bütün çevrelerde müsbet akisler yapan bu derginin ikinci cihan harbi arifesine kadar 10 cildi geçen yayınları Avrupa ve Amerika kitaplıklarında mahfuzdur.

Müşterek Kafkasya organı „Prométhé“ den başka Kafkasya milletlerine ait millî mücadele organlarında dahi konfederasyon fikri sistemli surette ter-viç edilmiştir. Bu fikri destekleyen yayınlar arasında türkçe Millî Azerbaycan Kurtuluş Hareketinin fikirlerini yayan organlar (Yeni Kafkasya, Odlu Yurt, Azeri Türk, İstiklâl ve Kurtuluş), Şimali Kafkasya organı rusça ve türkçe Hür Kafkasya (Volny Kavkaz), Gürcü hareketinin organlarından Prdzola

Tshma dergileri ile „Prométhé“cilerden farklı bir taktik güden o zamanki „Kafkasya“ (törlü lisanlar üzere H. Bammat idaresinde intişar eden) dergisi vardı.

14 Temmuz 1934 de, K.I.K.sinin teşebbüsü ile, Kafkasyalı üç milletin (Azerbaycan, Gürcüstan ve Şimali-Kafkasya) mümessilleri tarafından, Brüksel’de Kafkasya Konfederasyon Misakı imza edildi.

„— Bir milletin tam inkişafının ancak tam bir istiklâl şartıyla mümkün olabileceğini.

„— Tekmil Kafkasya kuvvetlerinin tek ve müsterek bir hudut dahilinde birleşmeden, bu gayeye varmanın son derece müşkül olacağını,

„— Kafkasya milletlerinin hayatî menfaatlerinin muhafazasını temin için bunların haricî siyaset ve millî müdafaa-faalarının müsterek bir tarzda idare edilmesinin zarurî olduğunu,

„— Kafkasya milletlerinden her birinin kendi fikrî ve maddî kuvvetlerinin tam inkişafı için elzem olan tamamiyeti mülkiyenin hakikî zamanını ancak böyle bir birlik yolu ile bulacağını,

„— Kafkasya Cumhuriyetleri İttihat esasını kabul etmekte, bütün vatandaşlarının müzaheretine mazhar olduklarına kuvvetle güvendiğini,

„— Kafkasya Cumhuriyetleri Konfederasyonunun memleketin siyâsî ve iktisadî vahdetinden ileri gelen siyâsî bir şekil olduğunu“ nazara alan Azerbaycan, Şimali-Kafkasya ve Gürcüstan Millî Merkezleri mümessilleri, Kafkasya Konfederasyonunun aşağıdaki esaslarını ilân ettiler:

„ 1— Kafkasya Konfederasyonu, dahilde her bir Cumhuriyetin millî karakter ve tamamiyeti mülkiyesini temin ederek, haricte bütün Cumhuriyetler namına yüksek dereceli beynelmîl bir vahdet gibi hareket edecektir. Konfeda-

syonun müsterek bir siyâsî ve gümrük hududu olacaktır.“

„ 2— Konfederasyona dahil Cumhuriyetlerin haricî siyaseti, Konfederasyonun selâhiyettar mümessilleri tarafından idare edilecektir.“

„ 3— Konfederasyon hudutlarının muhafazası, Konfederasyona dahil Cumhuriyetlerin ordularından müteşekkil Konfederasyon ordusuna verilecek ve bu ordu Konfederasyonun müdür müesseselerine tâbi tek bir kumanda altında bulunacaktır.“

„ 4— Konfederasyona dahil Cumhuriyetler arasında çıkabilecek ve bilâvasıta müzakere ile halledilemeyecek her türlü ihtilâflar icbarî arbitre ve yahut Konfederasyon Yüksek Mahkemesine verilmelidir. Konfederasyona dahil Cumhuriyetler, bunların bütün kararlarını tamamen kabul ve icra etmeğe mecburdurlar.“

Misakın beşinci maddesi gelecek Konfederasyon Konstitüsyonunun projesini şimdiden hazırlamakla mükellef bir eksperler (bîr kişîler) komisyonunun ihdası lüzumundan bahseder ki, bu komisyonun hazırlayacağı tasarı (proje) „her Cumhuriyetin ilk Meclis-i Müessesan faaliyeti için bir esas olacaktır“.

Misakın altıncı maddesi Ermenistan Cumhuriyeti için de açık yer bırakıyordu.

1935 yılının şubatında Kafkasya Konfederasyon Misakını imza eden teşekküllerin iştirakiyle Kafkasya Konfederasyon Şurası kurularak, Kafkasyalıların müsterek siyâsî faaliyetleri daha müteazziv bir şekil almıştır.

İkinci cihan harbinin arifesi-1940 da Ermeni mümessilleri de sözügeçen misaka koşulmuşlardır.

Harbin patlamasıyla Kafkasya hareketi oldukça müşkül bir duruma düşmüştü: Başta Sovyetlerle anlaşmak tak-

tiğini güden Nazist Almánya, kontrolunda bulunan yerlerde Sovyet aleyhdarı her türlü faaliyet ve neşriyatın durdurulmasının kat'i bir ifade ile bütün ilgililere tebliğ etti. 1941 da Sovyetlerle silâhlı ihtilâfa düşünce dahi Nazistler faaliyet neşriyatları menolunan bu teşekküllere çalışma imkânını vermediler; Sovyetler Birliğindeki mahkûm milletlere mensup istiklâlcı teşekküller Hitlerin hesabında kat'iyen mevcut değillerdi. Yıldırım darbesiyle bütün Rusyayı iki ayda yere serceğine kani olan „yüksek ırk“ ne diye „mücerret ve vahi bir takım faraziyeler“ için „dimağları demokrasi illetiyle zehirlenen“ istiklâlcı emigrantları kendisine şerik yapacaktı...

Fakat hâdiseler Hitler meczubiyetini cerheder bir şekilde cereyan etti; Sovyetlerdeki milliyet meselesinin tâli-i harp üzerinde tesir yapacak, ihmalî caiz olmayan bir kuvvet olduğu anlaşıldı. Alman hariciyesine mensup bazı yüksek rütbeli memurların (ezcümle, sonradan Hitlerle karşı yapılan suikasda iştirak ile suçlandırılarak idam olunan Graf von Schulenburg) teşebbüsüyle Kafkasya emigrasyonu siyasî simalarından bir kısmı Berline dâvet edildiler. Bunların Kafkasya hakkındaki mutalaalarına müracaat olundu.

Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimalî-Kafkasya Cumhuriyetlerine mensup olan bu mümessiller, temsil ettikleri teşkilât ve çevrelerin düşünce ve kahaatlerini, verdikleri muhtıralarda belirttiler. Bu muhtıralar millî istiklâl tezi üzerinde vuzuh ve ısrarla duruyor, aynı zamanda, Kafkasya birliği fikrini ileri sürüyorlardı. Dört Kafkas muhtırasında ayrı ayrı beyan olunan bu fikir bir de 22 Ağustos 1944 tarihinde müstereken verilen muhtıradaki teyit olunuyordu. Yukarıda ismi geçen Graf von Schulenburg'un eliyle Dışişleri Bakanlığına verilen bu vesikada Kafkasya milletlerinin

çarizme olduğu gibi, bolşevizme karşı dahi yürütülen millî istiklâl mücadelesinin bütün safhaları tasvir edildikten ve Kafkasyalıların istida ettikleri millî gayeler bütün vuzuhu ile anlatıldıktan sonra deniliyordu ki:

„Bu gayelerin tahakkuku ise, Kafkasya mümessillerinin kanaatince, geopolitik özellikleri hasebiyle dört Cumhuriyetin Konfederasyon şeklinde birleşmelerine bağlıdır; bu sebeple Kafkasyalı milletlerin sıkı surette teşrik-i mesai etmeleri zarurîdir.“

Kafkasyalı mümessillerinin bu talep ve arzuları fûhrer karargâhı tarafından reddedildi. Mesele Dışişleri Bakanlığından „Ostministerium“ denilen Şarkta işgal edilmiş memleketler bakanlığına geçti. Başında maruf Rosenberg'in bulunduğu bu bakanlık, işi ehemmiyetle mütenasip olmayan bir şekilde „idareye“ kalktı. İstiklâl veya millî hak denilen şey bu bakanlık için bahis konusu değildi. Bütün marifet, sarîh bir vaitte bulunmadan, esir düşen kızılordu erlerinden millî lejyonlar vücade getirerek, bunları Wehrmacht'a tâbi yardımcı kuvvet halinde kullanmaktan ibaretti. Bu maksatla, bizzat lejyonerler arasından alınacak birisi, teşkil olunan lejyonerlerle Wehrmacht arasında bir rabıt vazifesi görecekti. Bu rabıtların „millî istiklâl ve demokrasi illetinden azâde“ olacakları düşünülmüştü.

Fakat, hâdiseler bu düşünceyi pek de tahakkuk ettirmedi. Lejyonerler, her fırsat geldikçe millî istiklâl ile Kafkasya birliğini nümâyış ettirmekten geri kalmadılar.

Kafkasya dillerinde Wehrmacht hesabına yayınlanan gazetelerde bile istiklâl ve Kafkasya birliği fikri tebarüz ettiriliyordu.

Harbin hitamından sonra yeniden canlanan Kafkasya muhacereti aksiyon-

larında Konfederasyon fikrinin ilk plânda yer tuttuğuna şahit oluyoruz. Her tarafta müşterek Kafkasya namına hareket eden taazzuflar ve teşkilâtlanma arzuları görülmektedir.

Vaktiyle neşrettiğimiz bir yazımızda

dediğimiz gibi, artık Kafkasyalılar arasında Konferasyoncu olup olmamak değil, kimin daha samimi ve sadık bir Konfederasyoncu olması bahis konusudur. Kafkasya birliği fikri bir ide fors haline gelmiştir.

Şimali — Kafkasya istiklâlinin yıldönümü

Yazan: Vasan-Girey Cabagi

(Şimali Kafkasya Parlamentosu sabık reisi)

11 mayıs 1918, biz Şimali Kafkasya halkları için, tarihi bir gündür. Bugün Şimali Kafkasya Cumhuriyeti istiklâlini ilân etmişti.

İki hafta sonra bizim yolumuzu takip eden cenup komşularımız-Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstan da Rusya'dan ayrıldıklarını ilân ettiler.

Şimali Kafkasya istiklâlinin ilânı, hiç şüphesiz, tesadüfî bir hâdise değildir: bilâkis bu hâdise, bin yıllar boyunca devam eden tarihimizin mantıklı ve kaçınılmaz bir neticesinden ibarettir. Unutmamak lâzımdır ki, en eski zamanlardan beri, cenuptan ve şimalden düşman akınlarına karşı Kafkasya berzahının müdafasını, bizzat mukadderat, bizim halklarımıza tevdi etmiştir. Dalgalar halinde birbirini takip eden bütün bu akınlar, Kafkasya dağlarının eteklerinde ve müdafilerinin çelik göğüslerinde kırılmağa mahkûm oluyorlardı. Hürriyet uğrunda yorulmak bilmeyen bu mücadelede halklarımız milyonlarca kahraman evlâtlarının hayatlarını feda etmişlerdir.

Fakat halklarımız kanlarını, en çok, XVI. asırdan itibaren Kafkasya'yı istilâya uğraşan, Ruslara karşı akıtmışlardır. Filhakika, Rusların Şimali Kafkasya'ya o cümleden Dağıstana olan ilk seferleri 1594 ve 1605 yıllarında, Hvorostinin ve Buturlin'in komutaları altında

vukubulmuş idi. Mamafî Rusların bu iki seferleri de tam bir hezimetle neticelendi. En büyük ve üçüncü rus seferi 1722 de bizzat çar birinci Petro'nun komutası altında vukubuluyordu. İkinci Katerina'nın saltanatı halklarımıza karşı aralıksız kesilmeyen harplerle doludur. Bu harpler 1770 ten 1864 e kadar devam etmiş ve rus tarihçileri buna „Rus-Kafkasya harpleri“ adını vermişlerdir. Bu harpler Rusya tarafından misli görülmemiş bir gaddarlık ve barbarlıkla yürütülüyordu. Rus orduları harp meydanlarında savaşmakla iktifa etmiyor bütün memleketimizi sistematik bir surette tahrip ediyor, köyleri ve kasabaları yakıp yıkıyor, tarlalardaki mahsulü çiğniyerek hayvan sürülerini alıp götürüyor, esir ettikleri insanları ise köle olarak satıyorlardı. Gasıp Ruslara bu da az geliyordu. Rus hükûmeti, Şimali Kafkasya'nın zaptedilmiş muntakalarında bütün kabileleri cebren yerlerinden çıkarıp başka yerlere iskân ediyor ve hatta Kafkasya'dan harice çıkarıyorlardı. Meselâ: 1859 ve 1865 yıllarında bir milyondan fazla Çerkes ve Çeçen, süngü tehdidi altında, Türkiye'ye hicret ettirilmiştir ki, bunların hemen hemen yarısı soğuktan, açlıktan ve hastalıklardan yollarda telef olmuş, hatta bir kısmı gemilerle beraber batırılmış ve boğdurulmuşlar-

dır. Bu suretle Sovyetlerin 1944 te tekrar ettikleri millet katliamlarını, Çar hükümetleri daha bundan yüz yıl önce, Şimali Kafkasya halklarına karşı icra etmiş bulunuyordu. Malûm olduğu üzere Sovyet hükümeti Çeçen-İnguşlara, Karayaylı ve Balkarlara karşı aynı cellâtlığı yapmıştır.

Evet, Şimali Kafkasya'ya Rusları iskân etmek için halklarımız imha ediliyordu.

Evet, Rus hâkimiyeti Şimali Kafkasya'ya, seksen yıllık Rus-Kafkasya harbi esnasında verilen kurbanlarla beraber, en azı üç milyon insana mal olmuştur ki, bu rakam bugün vatanda bolşevik terörü altında yaşamakta olan halklarımızın mevcudundan daha fazladır.

Bize diyorlar ki, bütün bu vahşetlerle Rus milletinin hiçbir alâkası yoktur ve bundan ancak Çarlık ve yahut Bolşevik rejimleri mes'uldür. Fakat her millet, tahammül ettiği ve tuttuğu her hükümetin faaliyetinden mes'ul sayılır. Eğer Rus milleti bu cinayetlerden sorumlu değilse, kendilerine demokrat ve sosyalist adını veren rus muhacirleri istiklâl hakkımızı neden tanımıyorlar? Neden, göz göre göre, müstakbel Rusya müessesisler meclisi kararı vs. gibi dolambaçlı yollara baş vuruyorlar? Eğer Rus milleti bize tahakküm etmemiş ve etmiyor ise, eğer Ruslar istikbalde Çarların ve Kremlin'in emperyalist siyasetini tekrarlamak niyetinde değiller ise, Rus milletinin muhaceretteki sözümlerine ona demokrat mümessilleri bu cinayetler münasebetiyle kendi teessür ve teesüflerini neden izhar etmiyorlar? „Ana Rusya“ yahut Komünizmin istinatgâhını teşkil eden „Büyük Rus Milleti“ namına yapılmış olan bu cinayetleri neden tel'in etmiyor? Ve neden açık ve aşikâr bir surette demiyorlar ki: demokratik Rusya, Rus olmayan milletlere tahakküm etmek fikrinde değildir ve bütün bu milletler hür ve müstakildir?

Çarlar Rusyasının ve Sovyetler Birliğinin emperyalizm siyasetinden resmen imtina etmeyenleri de eski Petersburg ve bugünkü Moskova kadar emperyalist telâkki etmek hakkımızdır. Çar „Saldatlarının“ ve kızıl orduların çizmeleri altında ve yahut çar memurları ile Bolşevik cellâtlarının kamçıları altında halkımız tahammül edilmez ıztıraplara neden maruz kınıyor?

Evet, yalnız kendi üzerlerinde Rusya'nın ve Rus milletinin hâkimiyetine boyun eğmedikleri için, hürriyetlerine bağlı oldukları, köle olamadıkları için, namuslarını ve insani haysiyetlerini müdafaa yolunda her an canlarını fedaya hazır oldukları için... Bunu ne „Avrupa'nın jandarması“ ve ne de Kremlin'in köle sahipleri affedemez ve edemiyorlar.

Halklarımızın istiklâlî olan hakları yalnız 11 mayıs 1918 beyannamesine istinat etmez. Bu beyanname halklarımızın hür ve müstakil bir devlet halinde yaşamak azminin resmi bir teyididir. Halklarımız bu iradelerini bin yıllar boyunca yabancı müstevlilerle olan savaşlarında bir kaç defa ilân etmişlerdi. Bu sebeptendir ki, geçmişte savaş meydanlarında şehit düşen ve yahut bugün çekist kurşunlarından can veren, sovyet zindanlarında ve temerküz kamplarında ıztırap çeken Kafkasyalı her Dağlı, en büyük millî kahramanlarımızla yan yana, istiklâlimizin birer kahramanı ve birer azizi sayılırlar.

Halklarımız, Şimali Kafkasya'nın istiklâlini ilk defa olarak 11 mayıs 1918 de ilân etmiş değillerdir. Bundan yüz küsur yıl evvel, yani 19. asrın otuzuncu yıllarında, Kuban Çerkeslerinin millî kurultayı, „Karadenizle Hazar denizi arasındaki bütün dört milyonluk Dağlıların“ istiklâlini bütün dünyaya ilân etmiş idi. Bu esnada, Şimali Kafkasya'nın doğu kısmında, yani Dağıstan ile Çe-

çenistan'da, Rusya ile harp en kanlı safhasında bulunuyordu.

Rusların zuhurundan evvel, Şimalî Kafkasya halkları müntehap mümessilleri ve yahut reisleri ve Hanları marifetiyle idare ediliyorlardı. Rus-Kafkasya harpleri sırasında ise bu halklar, Şeyh Mansur, Gazi Molla, Hamzat Bey ve Şamil gibi halk tarafından seçilmiş imam-lar etrafında birleşmiş bulunuyorlardı.

Harp yıllarında Şimalî Kafkasya'yı ziyaret etmiş olan yabancı seyyahların şahadetine göre, halklarımızın kendi kendini idare işinde gösterdiği zekâyı ve hürriyetleri uğrunda ibraz ettikleri büyük kahramanlık ve fedakârlığı dünyanın hiçbir milleti göstermemiştir. Rus-Kafkasya harplerinin müellifi olan bir Fransız tarihçisi (Dulaurier) vaktiyle şunları yazmıştı: „Kafkasya dağları, dize kadar kana batmış oldukları bir halde, her karış topraklarını ısrarla müdafaa ediyorlardı.“

Bu sebeptendir ki, 11 Mayıs 1918 günü,

bugünkü nesil için 1919 ve 1920 de önce „Beyaz“ rus generalleri, sonra da kızıl komünistler tarafından gasbedilmiş olan istiklâlimizi geri almak yolunda mücadeleye devam etmeyi telkin eden bir gündür.

Hürriyete olan hakkımız, kimsenin, hatta demokrat, sosyalist ve monarşist rusların bile, red veya kabulüne muhtaç değildir.

İlk önce Atlantik beyannamesi, sonra da Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiş olan hakkımızdan kuvvet alarak, kızıl orduların vatanımızda bulunmasını askeri bir işgal ve barbarca bir tecavüz addediyoruz.

Mamafî, memleketimiz ve halklarımız üzerindeki rus kâbusunu barbar Krem-lin rejiminin tam izmihlâli ile sona erceği ve Şimalî Kafkasya istiklâlinin yeniden kurulacağı günün hiç de uzakta olmadığına inanıp sabrederim.

11/Mayıs/1952

Rus emperyalizmi hakkında

Yazan: H. Kumuz

(24 Mayıs 1952 de Londrada söylenen nutuk)

Rusyayı karakterize eden esas vasıflardan birisinin çok milletli oluşunu, harp henüz kavramamış bulunmaktadır.

Sovyetler Birliğinde 150 den fazla muhtelif halk yaşamakta ve ruslar birçok ırk ve dil karışması içinde ancak nisbi bir ekseriyet teşkil etmektedirler. Çarlık zamanında ruslar, umum halkın yüzde 48 ni teşkil ediyorlardı. İki harp arasındaki devrede bu nisbet yüzde 54 ü bulmuştu. Fakat, son harpte Baltik memleketleri ile Polonya ve Rumanyanın şark bölgelerinin iltihakı sebebiyle bu nisbet düşmüş ve ruslar, Sovyetler

Birliği umum halkı yekûnunun yarısından aşağı inmişlerdir.

Şunu ilâve etmek lâzımdır ki gayri rus halkların millî toplulukları devletin kenar bölgelerinde yaşamakta ve kadim kültürle millî ananelere sahip bulunmaktadır. Meselâ: Avrupanın ekseriyeti iptidai barbarlık çağında bulundukları devirlerde kendi yazılarına sahip bulunan Gürcistan ve Ermenistan 4 ne asırda hristiyanlığı kabul etmişlerdi.

Bu memleketlerin devlet ananeleri eski Yunanistan ve Roma devirlerine kadar uzanmakta idi. Aynı hakikat birçok

şark medeniyetinin beşiği olan Türki-
stan için de vârittir.

Rus ve gayri rus halkların münasebet-
lerinde, muhtelif kültür, anane, milli ırk
hususiyetleri vesairenin karşılaşması rus
devletinin mukadder inkişafını tayin
ettiğine şüphe yoktur. Bu karşılıklı mü-
nasebetler nasıldır?

Suale cevap verirken evvela şunu kay-
detmek lazımdır ki, Rusyanın bütün
gayri rus ârazisi cebir ve istilâ netice-
sinde devletin teşkilatına ithal edil-
miştir. Rus imparatorluğu, Britanya im-
paratorluğu gibi umumiyetle meşrû me-
tollar kullanılmak suretile kurulma-
yordu. Büyük Britanya müstemlekele-
rinde cari statünün çeşitli olması meş-
ruiyetin mevcudiyetine delalet eder.
Aynı zamanda muhtelif statülerin esasın-
da vaktile yerli halkın mümessillerile
yapılan şu veya bu anlaşmanın mevcu-
diyetini de bulmak mümkündür. Rusya
ise, bir takım anlaşmalar imzalamışsa
bile hiçbir zaman ona bağlı olarak kal-
mamış ve daima keyfi hareket etmiştir.
Meselâ: Ukrayna ile yapılan Pereyas-
lavilsky anlaşması ve 1783 de Gürcistan
ile yapılan anlaşma hemen akabinde
silah kuvvetile bozulmuşlardı.

Rus ve gayri rus halkların karşılıklı
münasebetlerini tayin eden ikinci unsur
da, rus emperyalizminin istilâ ettiği
memleketlerdeki idare metodudur. Rus
emperyalizmi sözün tam mânasile insan-
oğlunun yok edicisidir.

Rus istilâ seferlerinin en bâriz vasfı
fevkalâde gaddarane oluşudur. Müthiş
İvan zamanında cenuba doğru genişleme
hareketinde, hücumla alınan Kazan'ın
bütün ahalisi kılıçtan geçirilmişti. Yayıl-
mayı Türkistanda ve Kafkasyada uzun
yıllar devam ettiren Rusya, aynı kaideye
uyarak hücumla zaptedilen yerlerin bü-
tün ahalisini kılıçtan geçirmek suretile
imha harpleri ile mahvetti. Bizim de-
virde de 1944 de Kremlin tarafından

icra edilen cinayete (Çeçen-İnguş
Karaçay-Malkar, Kırım türkleri Kalmuk
halklarının) imha edilmesine şahit olduk.

İstilânın bitmesile dahi gayri rus halk-
ların imha hareketi başka bir şekilde
— zorla ruslaştırma şeklinde — devam
etmektedir.

Çarlık zamanlarında ruslaştırma açık
bir tarzda tatbik ediliyordu. İstilâ edilen
memleketler halkları hristiyan olsalar
dahi din ve dilleri takibata uğrayordu.
Nitekim Ukranya ve Gürcü kiliselerinin
istiklâliyeti kaldırılmış rus kilisesine
bağlanmıştı. Aynı takibata, Ukranya ve
Belorusya topluluklarının zorla ayrıl-
dıkları katolik kilisesi de uğrayordu.

İstilâ edilen bölgelerde, hükûmet ida-
resi, en aşağı memur tabakasını dahi
ruslaştırmış, mekteplerden milli dil veya
tedrisatı kaldırtarak yerine rusça dilini
koymuştu. Bunların yanına, istilâ edilen
memleketlerin rus muhacirlerle iskân
edilmesi ve ekonomik tazyik siyasetini
de ilâve etmek lazımdır.

Mutlakiyet yerine gelen bolşevizm
ruslaştırma siyasetinde yalnız şekil de-
ğiştirmiştir esas olduğu gibi durmak-
tadır.

Harici görünüşe nazaran Sovyetler
Birliği demokratik bir devlete inkilâp et-
miştir. Ana yasanın bir maddesine göre
müttefik cumhuriyetler istedikleri anda
bu birlikten ayrılmak hakkına maliktir-
ler. Hakikatta ise Sovyetler Birliği dün-
yanın en merkeziyetçi devletidir. Dev-
letin idaresi totaliter tek partinin rejimi,
komünist partisinin idaresindedir ki
kontROLSUZ 13 kişilik politbüro aza-
larının sevk idaresinde bulunmakta-
dır. Politbüronun bütün kararları-
nın tatbiki dünyanın en zalim ve en
prensipsiz polisi tarafından dikkatle
takip edilmektedir. Politbüronun rejimi,
onun -Ana gidişatı-na aykırı olan bilü-
mum hususu ve Sovyetler Birliğine da-

hil ayrı ayrı millî teşekküllerin teşebbüslerini paralize etmektir.

İşte bu -Ana gidişat-Sovyet devletinin federatif cephesine rağmen, gayrı rus halklar hakkında eski çarlık Rusyasının ruslaştırma siyasetini tekrarlamaktadır.

Fark, tekrar ediyoruz, esasta değil yalnız şekildedir. Çarlık rejimi, imparatorluğun muhtelif cinste olan halkını, mürtecilerin parolası olan-Rusya ruslar için- şıarı altında gayrı rus halkları doğrudan doğruya ruslaştırmak suretiyle, mütecanis bir hale getirmeye çalışıyordu. Sovyet rejimi de aynı hedefi gülmekte ve ruslaştırmayı beynelmilelci komünist maskesi altında tatbik etmektedir.

Mesclâ: komünist partisinin esas umdelerinden biri olan ve sözde Sovyetler Birliğinin müttefik ve mümtaz cumhuriyetlerinde tatbik edilen, sözde millî kültür kuruluşunu ele alalım. Bu kuruluşun esas gayesi gayet sarıhtır. Sovyetler Birliği komünist (Bolşevik) partisinin 16 nci kurultayında Stalin „Bolşevik-millî kültür kuruluşunun neticesinde, Sovyetler Birliğinde bütün millî kültürlerin -bir lisan' ve tek kültür- içinde kaynaşması zaruretinde olacağını söylemişti. Bunun rus kültürü ve rus lisanı olacağı şüphesiz ve aşikârdır.

Fakat, tam kaynaşma vuku bulmadan evvel, yine komünist partisinin ana-gidişatına göre gayrı rus halkların sözde „şeklen millî muhteviyat itibarile sosyalist“ kültür devresini geçirmeleri lâzımdır. Hiçbir inhiraf kabul etmeyen komünist mefkûresinin beynelmilelcilik akidesinden öğreniyoruz ki, sözü geçen bu „şeklen millî muhteviyat itibarile sosyalist“ kültür, çağdaş rus kültürünün inkişaf bulduğu âdi transplantasyonundan başka birşey değildir. Böylece zahiren rusluğun güdülmeyeceği zehabı verilmek isteniyorsa da, hakikatte gayrı rus halklar sistematik olarak ruslaştırılmaktadırlar.

Gayrı rus halkların kültür muhtariyeti, onların siyasi muhtariyeti gibi ef-sanevidir. Her nekadardır son kabul edilen Sovyetler Birliği ana yasasında herhangi bir cumhuriyetin birlikten ayrılmasına imkân verilmişse de filen bu haklı kullanmak imkânı olmadığı gibi, gayrı rus halkların kültür inkişaflarında muhtar olmaları da böylece imkânsızdır. Sovyet hükûmeti tarafından „Burjuva nasyonalizmi“ altında ittiham edilen nasyonal - bolşeviklerin mütemadiyen kurşuna dizilmeleri ruslaştırma siyasetinin hükûmet tarafından devam edildiğini ve buna karşı gayrı rus halkların mukavemetinin mevcudiyetini isbat etmektedir.

1930 yılından beri ruslaştırma siyaseti Sovyetler Birliğinde rusçadan başka cari diğer halk lisanlarının zorla ruslaşdırılması hedef tutulmuş ve tatbikata da geçilmiştir. Bu lisanlarda bazı diyalektik hususiyetler vazedilmiş ve mahallî lisanlar yeni rusça kelimelerle doldurulmuş ve bunların mahallî şiveye göre olmayıp muhakkak surette rus lehçesiyle telaffuzu icbar edilmiştir. Rusdan gayrı halkların asırlardan beri lisanlarında kullanmakta oldukları sözde yabancı kelimeler attırılarak yerlerine rusça kelimeler ikame edilmiştir. Mesclâ, şark lisanlarından arap ve fars kelimeleri, Ukrayna ve Belorusya lisanlarından polonya kelimeleri atılmıştır. İmlâ kaideleri dahi değiştirilmiş rus imlâ kaidelerine uydurulmuştur. Ve nihayet Sovyetler Birliğinde yaşayan kırk milyon müslüman halkın kullandığı arap ve latin harfleri kaldırılarak rus alfabesi ikame edilmiştir.

Böylece gördüğümüz gibi Sovyet rejimi, çarlık hükûmetinin, devletin gayrı rus tebalaları hakkında güttüğü nihai gayelerde hiçbir değişiklik husule getirmedi. Tahakkuk ettirilmek istenilen gaye gayrı rus halkların rus kitlesi

içinde eriyip gitmesidir. Beş senelik planlarla birlikte „Sovyet halkı“ ıstılahının kökleştirilmesi bu temayülü açıkça göstermektedir.

Hür garp demokrasisinin, şahsın demokratik hürriyet hakkını yaşatmak mecburiyetinde olması nasıl tabii ise milletlerin de tayini mukadderat hakkı onun gibi tabiidir.

Sovyetler Birliği halkları ve bu meyanda Kafkasya halkları kendi millî mücadelelerinde yalnız kendi hususî varlık haklarına istinat etmiyorlar aynı zamanda rus devletinin içinde kalmakla maruz bulundukları ölüm tehlikesine karşı durmak hakkına da istinat etmektedirler.

Çarlık emperyalizm ananesini devam ettiren sovyet emperyalizmi, sahte komünizm beynelmileciliği sayesinde dıştan yeni istilâlar için kudretli bir silah elde ettiği gibi içerde de hâkimiyeti altında bulunan gayri rus halkları hâzmetmek için muazzam bir vasıtaya sahip olmuştur. Biz şuna inanıyoruz ki, esassî değişiklikler Sovyet imparatorluğunun parçalanmasını intaç ettirmediği takdirde, tezatlarla dolu halklardan müteşekkil mozaik veçheli bugünkü Sovyetler Birliği yerine 20—30 yıl sonra ebedî mütecaviz ruhlu 300 milyonluk yekpare bir moskof devleti vucut bulacaktır.

Küçük fakat çok aktif solcu rus muhaceretinin tesiri altında kalan garbın bazı içtimai çevreleri bizi inandırmak istiyorlar ki, Sovyetler Birliğinde komünist rejiminin çöküşü, devleti hakikî demokrasi rejimine götürecektir, binaenaleyh gayri rus halkların endişesine mahal yoktur, ve bunlar bu devletin hudutları içerisinde kalmalıdır. Bu karar sözde bütün beşeriyetin saadeti için lâzımmış.

Biz öyle zan ediyoruz ki, vaktile nazi rejiminin yerleşmesine yardım eden bazı garplı siyasi adamlar bu noktai nazarda nasıl hatalı idilerse bunda da öyledirler.

Rusya hiçbir zaman demokrat olmadığı gibi, hakikî demokrasiyi de yine hiçbir zaman arzu etmemiştir. Garb fikirlerinin tesiri altında bulunan bir avuç solcu rus idealistleri, mesu't addettikleri 1917 Mart ihtilâlinde, tarihi realitesinde ancak bir tek idare şekli — istibdat şekli — bilen halkın yüzyıllar boyunca tevarüs ettiği ananesini değiştirmeye imkân bulamadılar.

Rus halkı bünyesinin doğurduğu bolşevizm istibdadi, imha edildiği zaman dahi istibdat realitesini değiştirmek kabîl olmayacaktır. Rusyayı yeniden terbiye etmek vazifesini milletlerarası kuvvetler üzerlerine almalı ve bu yolda ilk adım olarak da imparatorluğu mürekkep parçalarına taksim etmelidirler. Bunu uzun yıllar rus hâkimiyetinin ağırlığı altında ezilen halklara karşı duyulan adalet hissi emrettiği gibi, ayrıca ebedî genişleme temayülünde olan rus teca-vüzünün istinat ettiği kuvvet kaynaklarından mahrum bırakılması ciheti de emretmektedir.

Bundan 34 yıl evvel 1918 yılının güneşli Mayıs günlerinde Kafkasya halkları istiklallerini ilân ettiler. Fakat bunlar kurtulur kurtulmaz tekrar şekil değiştiren aynı boyunduruğun altına düştüler.

Biz Kafkasyalıları için çok ağır olan bu devirde, mukadderatımızın ağırlığını anlamayan hür dünya camiası içinde, ancak bir memleket, biz sürgünlere kardeşçe misafirperverlik göstermek şöyle dursun, aynı zamanda millî kurtuluş dâvalarında da millî kuvvetlerimize geniş çapta yardımda bulundu. Bu memleket hürriyetsever Polonya idi. Bu âlicenap memleket ile Orta Avrupa'nın diğer bir çok hürriyetsever memleketlerin müşterek düşmanımızın kurbanları olmalarına sâimî olarak müteessir bulunuyoruz.

Yeni istilâlar için yapılan hilekârlıklar hür dünyanın nihayet vicdanını uyandırmış bulunuyor ve ilk ihtar sesleri bilhassa bugün içinde bulunduğumuz İngiltereden yükseldi.

Nihayet sesimizin, ilk defa içinde bulunduğumuz bu memlekette duyulacağına inanıyoruz. Bu memleket, bize, vaktiyle Rusayada mekteplerde okuduğumuz zaman, halklara eziyet ve zulüm yapan bir memlekettir diye telkin edilmek suretilerle tanıtılıyordu. Halbuki, bütün bu iddialara rağmen İngiltere, bir

halkın diğer halk üzerinde tesis ettiği hâkimiyet tarihinde görülmemiş bir tarzda hareket etti. Gönül rızasıyla kendisine tâbi bir kıt'aya hürriyet verdi. 150 yıl hâkimiyet sürdüğü bu kıt'ada muhtelif ırk ve halkların topluğundan hür milletler ailesi içinde kendilerine lâayık olan yeri alan iki muazzam devlet doğdu.

Yaşasın müstakil Kafkasya!

Yaşasın dünyanın hür halklarının hür birliği!

Tarihte Kafkasya ve Rusya

Yazan: Prenses Bagration

(Bu yılın 24 Mayıs'ında Londrada söylenen nutuk)

Meşhur İngiliz seyyahı Richard Chancellor, en kısa Hindistan yolunu bulmak için, 1553 yılında Arkangelsk'e geldiği tarihte, Rusya, mütevazî Moskof ismi altında, Cenuba akmağa, esrarengiz ve az tanınmış yakın Asya memleketlerine doğru genişleme hareketine başlamıştı.

Üç asır boyunca kudretli Altınordunun vasalları olan tenbel rus prensleri, bir müddet evvel, Altınordunun bakiyelerini teşkil eden Kazan ve Astrahan Hanlıklarını istilâ etmişlerdi.

Astrahanın Rus hâkimiyetine geçmesiyle, komşusu bulunan Kafkasya da, Rus istilâ çerçevesine girmişti. Bundan sonraki tarihi safahat şöyle ceryan etti.

Kafkasyayı nüfuzu altına almak için Moskovanın yaptığı ilk deneme ve teşebbüsler diplomatik bir mahiyet arz ediyordu. Buna Kafkasyanın o zamanki vaziyeti de yardım etti.

Bir çok milletler ve kabilelerle meşkul olan Kafkasya, ahalisinin büyük bir kısmının binlerce senelik komşular halinde olması itibarile müstereklik arzet-

mekle beraber, siyasi bütünlüğüne sahip değildi.

Cenubi-Kafkasyada bulunan bir kaç Hanlık ve Prenslik, hanedanlıkları tarafından, Şimalde ise, muhtelif kabile birliklerine ayrılmış olan halk, ekseriyetle eski klâsik demokrasi usulleriyle idare ediliyordu.

Siyaseten dağınık olan Kafkasya, daha kuvvetli komşularının nüfuzlarına karşı koyacak vaziyette değildi. O devirde, siyasi iki rakip olan Türkiye ve İranla hem hudut bulunan Cenubi-Kafkasya ülkeleri, çok defa bu iki devlet ordularının harp sahası halinde idi. Şimali-Kafkasya ise, Türkiyenin vasalı olan Kırım orduları vasıtasıyla çok defa harbe sokulmak mecburiyetinde kalıyordu. Zaten Kırım Hanları da, Şimali Kafkasyayı hâkimiyetleri altına almak temayülünü gösteriyorlardı.

Kafkasya toprakları üzerinde cereyan eden bu mücadelelerden yerli halk tabiatıyla çok eziyet çekiyordu.

Daha o zaman genişleme ihtirasiyle meşbu Moskova diplomasisi, bu vaziyetten istifade ederek, Kafkasyayı kendi nüfuzu altına almak siyasetine başladı.

16. nci asrın ikinci yarısında, Moskova, en yakın komşusu Kabartay ile, Kırıma karşı, müdafaa ittifakı yaptı. Bu ittifakı takviye maksadiyle, Rus çarı Müthiş İvan, Kabartay hanı Temirgöke'nin kızı prenses Meryem ile evlendi. Muahedenin bir maddesine göre Moskova, Terek nehri mansabında muayyen bir müddet için Terki Kalesini inşa etmek ve bu mintakada gümrüksüz ticaret yapmak hakkını elde etti.

Bu küçük arazi parçası, zamanla Moskova tarafından rus toprağı gibi benimsenerek, gelecek üç asır içinde, Kafkasya üzerinde hâkimiyeti genişletmek için hareket üssü haline getirildi.

1594 yılında Moskova, Kafkasyadaki sahasını genişletmek maksadiyle, ilk silâhlı deneme olarak Terki kalesinden Dağıstana, Hvorostin komutasında 40 bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Bu kuvvet, Dağıstanlılar tarafından Gazi Yurt civarında tamamilen imha edildi. On sene sonra Moskova ikinci bir teşebbüste bulunarak 1604 yılında, Dağıstana, Buturlin komutasında 60 bin kişilik bir ordu göndererek, Dağıstanın başkendi Terki şehrini zaptetti. Şimali Kafkasyanın diğer bölgelerinden takviye alan dağıstanlılar, Terki şehrindeki Rus kuvvetlerini kuşattılar. 1605 yılında muhasarayı yararak Rus bölgelerine gitmek isteyen Buturlin ordusu da, hemen hemen tamamilen Kafkasyalılar tarafından imha edildi.

Moskova tahtına çıkan Deli Petro, müstakbel istilâ yollarını sarıh bir şekilde çizerek, rus emperyalist temayüllerini bir sisteme koydu. Onun niyeti, Avrupa şöyle dursun Asyada da bizzat „pencere açmak“ dı. Fakat ikinci projesini tahakkuk ettiremedi. Asya memleketlerine ilerleme teşebbüsleri akamete uğradı. Hindistana gönderilen

heyeti seferiye Türkistanda imha edildi. Türkiye ile savaşları, Prut nehrinde onun için yüz kızartıcı bir felâketle neticelendi. Ve nihayet Basra körfezine „sıcak denizlere“ çıkmak gayesiyle Kafkasyaya gönderilen Rus orduları aynı dağıstanlılar tarafından imha edildi.

Fakat bu muvaffakiyetsizlikler Deli Petronun haleflerini durdurmadı. İkinci Katerina zamanında „sıcak denizlere“ çıkmak temayülü o kadar büyüdü, ki, hattâ İstanbulu zaptetmek ve orada İmparatorîgenin torunlarından birisini kral ilân ederek ayrı bir krallık kurmak gibi hayali projeler meydana çıktı.

İşte bu devirde, Kafkasyada kuvvetli maniaya çarpan Rusyanın mütecaviz siyaseti kat'î olarak Cenuba yönetildi,

18. nci asırda Türk-Rus-İran harpleri neticesinde, Kafkasya hiç bir kimsenin malı olmadığı halde sulh müzakerelelerinde pazarlık mevzuu oldu ve Rusya bir takım muahedelere dayanarak, Terek ve Kuban nehirlerinin Şimalinde bulunan bütün toprakları istilâ etti, oralarını merkezi Rusyadan getirtilen Rus muhacirleri ile iskân ve bir taraftan da, bir çok kaleler inşa etmek suretiyle, orasını tahkim etti.

Bu andan itibaren Şimali-Kafkasya ile Rusya arasında muntazam savaş başladı. Bu savaş, Kafkasyanın cenubunda Gürcüstan ile Ermenistanın, müslüman komşu memleketlerinden korkusu yüzünden Kafkasyalıları için güçleşti. Hristiyan Gürcüstan ile Ermenistan, Hristiyan Rusyanın yaklaşmasını kendi menfaatlerine uygun buldular.

1783 de Gürcü Kralı Iraklı Rusya ile ittifak anlaşması imzaladı. Gürcüstan, dış politikasını Rusyanın dış politikası ile telif etmeyi kabul etti ve buna mukabil de, Rusya, Gürcüstan hanedanının muhafazasını ve Gürcüstanın müdafaa-sını üzerine aldı.

1801 yılında Moskova, bir taraflı olarak bu anlaşmayı bozdu ve Gürcü hane-

damını tevkiif ederek Gürcüstanın kendi topraklarına ilhakını ilân etti.

Gürcüstanın zaptı, bütün Kafkasyanın istilâsını kolaylaştırdı. Şimali Kafkasya düşman çenberi içinde kaldı. Ruslar tarafından istilâ edilen Azerbaycan ile Gürcüstanda sık sık vukubulan ayaklanmalar Şimali-Kafkasyaya hakikî bir yardım temin etmedi. Şimali-Kafkasya yalnız başına anudane ve musırrane Rusya ile mücadelesine devam etti.

30 yıldan fazla süren bu harp, iki tarafın da büyük gayretler sarfetmesini intaç etti. Harbin son 20 yılında Rusya, Kafkasyada 300 bin kişilik bir ordu bulundurmak mecburiyetinde kaldı. Zamanın rus harp muharrirlerinden general Faddeyef'in yazdığına göre, bu ordu, Mısırdan Çin'in okyanus sahillerine kadar uzanacak, bütün bir kıt'ayı geçerek kendisine yol açmak imkânını bulabilirdi.

Bu harpte, bilhassa 30 yıl mücadele eden Şeyh Şâmilin ismi büyük ve cihanşümül bir şöhrat kazandı.

1859 eylülünde üstün kuvvetlerle, Merkezî Değistanda, Gunib kalesinde kuşatılmış olan Şeyh Şamil, mütareke akdetmek mecburiyetinde kaldı. Fakat ancak 1864 de, Çerkesistan istilâ edildikten sonra Rusya bütün Kafkasyayı eline geçirdi.

Bu harbin neticesinde, en iyi Şimali-Kafkasya toprakları sahiplerinin ellerinden zorla alınarak Rus muhacirlerinin mülkiyetine geçirildi. 1,5 milyon halk memleketlerinden çıkarılarak, o zamanki Osmanlı imparatorluğu hudutları içine kovuldu.

Rusyadan bahis açılınca, rusların gayretiyle, Rusyanın hiç bir zaman müstemlekeleri olmadığını söylemek bir âdet haline geldi. Hakikatte ise, Rusya halkının yarısından fazlasını diğer milletler teşkil ettiği ve muhtelif zamanlarda, Rusya hudutları içine zorla ithal edildiği nazarı itibara alınacak olursa, Rusya dünyanın en büyük müstemlekeci dev-

letlerinden biridir. Bütün bu gayrı-rus halkların en büyük bedbahtlığı müstevlinin hâlâ yarı medenî vaziyette bulunması ve an'anevi mutlâkiyetçi idare şekline malik olmasıdır.

Rusyanın terkiibine zorla ithal edilen Kafkasya da bu memleketin bir müstemlekesi oldu.

Kafkasya halkları, ilk defa Rus tazyikini, metodik surette yapılan ruslaştırma siyasetiyle hissettiler. Filhakika, bütün millî mekteplerden millî lisanlar tarde-dilerek, Rus dili ile tedrisat yapmak mecburiyeti kondu. Bununla beraber Kafkasya tipik müstemleke istismarına uğrayarak, yeni inkişaf eden Rus sanayiinin iptidai madde üssü haline geldi. Aynı zamanda da Rusyanın diğer kenar bölgelerinde olduğu gibi, Merkezî Rusyadan akın halinde gelen rus muhacirleri ile iskân edildi.

Bütün millî idare ve teşebbüsler menedilerek, Kafkasya, Rus polisi ve askeri memurları tarafından idare edilmeğe başlandı. Kafkasyada mukavemet ruhunun, hiç bir zaman sönmediği hayret edilecek bir keyfiyet değildir. Büyük, küçük ayaklanmalar eksik olmadı. Şu veya bu bölgede, sık sık orfi idare ilân edildi. Bilhassa büyük ayaklanmalar 1877-78 Türk-Rus harbinde, Dağıstanda, Çeçenistanda ve Abhazyada vukubuldu. 1905 yılında Rus hükümeti aleyhine hareketler yüzünden bütün Kafkasyada orfi idare ilân edildi.

1914-18 harbinde Kafkasyada, kuruluş ümitleri belirdi. Türkiyede teşkil olunan Kafkasya Komitesi 1915 kasımında, mareşal Fuat Paşa (Şimali-Kafkasyalı) riyasetinde olmak üzere, prens Maçabeli ve Kâmil Bey Tokaridze (her ikisi de Gürcü), İsa Paşa ve Aziz Meker (Şimali-Kafkasyalı), Selim Bey Behbutzade (Azerbaycanlı) den teşekkül eden hususî delegasyonu Berlin ve Viyanaya gönderdi.

Ocak 1916 da, bu delegasyon, Merkezi Avrupa devletlerine bir memorandum vererek, Kafkasya halklarının vaziyetini anlattı ve Kafkasyanın kurtuluşu ile dört Kafkasya devletinden — Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimali-Kafkasya — müteşekkil bir konfederatif devlet kurmak için, Kafkasya Komitesine maddi ve manevi yardımda bulunulmasını rica ve talep etti.

Kafkasya Komitesinin mümessilleri, aynı zamanda, Lozanda 27 Haziran 1916 da toplanan mahkûm milletlerin kongresine dahi iştirak ettiler.

Rusyada vukubulan Mart ihtilâli Kafkasya halklarına kurtuluşları için reel imkânlar verdi. İhtilâlin daha başlangıcında, Kafkasya kendi milli kuvvetlerinin teşkiline başladı.

Kasım 1917 de Rusyada, iktidarı zapteden komünistler, Bütün Rusya Müessesan Meclisini dağıttılar.

11 Şubat 1918 de, Bütün Rusya Müessesan Meclisi için, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstandan seçilen millet vekillerinden müteşekkil Maverayi-Kafkasya Seym'i çağırıldı. Bu Seym, 9 Nisan 1918 de, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstandan müteşekkil Maverayi-Kafkasya Federatif Cumhuriyetinin istiklâlini ilân etti.

Bu sırada Şimali-Kafkasyanın şehirlerinde, bolşevikleştirilmiş eski Rus ordusunun garnizonlarının temizleme mücadelesi başladı. O zaman Azerbaycanın başkendi Bakû dahi bolşeviklerin elinde bulunuyordu.

Bu esnada, Brest-Litovsk anlaşması mucibince Türk orduları, Rusya tarafından Türkiyeye iade edilen bölgeleri işgal etti. Gerek bu hâdise ve gerekse Kafkasya meselesi hakkında Alman-Türk görüş ayrılıkları, Maverayi-Kafkasya Federasyonunun dağılmasına sebep oldu. 26 Mayıs 1918 de, Gürcüstan, Federasyondan ayrıldığını bildirerek

istiklâlini ilân etti. Bunu müteakip Azerbaycan ve Ermenistan da 28 Mayıs 1918 de istiklâllerini ilân ettiler. Şimali-Kafkasya ise daha evvel 11 Mayıs 1918 de istiklâlini ilân etmişti.

Türk orduları Bakûyu bolşeviklerden temizleyerek Dağıstanda Terek nehri mansaplarına kadar geldiler. Gürcüstanı ise bir Alman tugayı geldi.

Merkezi Avrupa devletlerinin harbi kaybetmesi neticesinde, Türk ve Alman orduları yerlerini, Bakû, Batum ve Petrovsk limanlarını işgal eden İngiliz askerlerine terkettiler.

Versay sulh konferansında, milletlerarası vaziyet Kafkasya cumhuriyetlerinin istiklâli için müsait değildi. Batı devletleri Rusyanın parçalanması lüzumunu idrak edemediler. Ancak Rusyadan ayrılan garp bölgelerine: Finlandiya, Polonya ve Baltık devletlerine yardım ettiler. Bunula beraber Batı devletleri, her türlü milli-kurtuluş hareketleri aleyhinde bulunan mürteci beyaz rus kuvvetlerini açıkça desteklediler.

1919 yazında yalnız Batumda, küçük bir garnizon bırakan İngilizler, Bakûyu ve Petrovsk limanını terkederek Kafkasyayı kendi akıbetine bıraktılar.

General Denikin'in beyaz rus ordusu bolşeviklerle mücadele etmek bahanesiyle Şimali-Kafkasyaya karşı harekete başladı.

Şimali Kafkasya hükûmetinin, general Denikin'e, karşılıklı tanıma hususunda yaptığı bütün teklifler akamete uğradı. Beyaz general, Şimali-Kafkasyanın istiklâlini tanımayı kabî surette reddetti.

İstiklâllerini, tanımayan Denikin'e karşı, Şimali-Kafkasyalılar harekete geçti. Denikin, bir taraftan kızillara karşı harbederken diğer taraftan da Şimali-Kafkasyalılarla mücadeleye devam etti. Denikin, bolşeviklere karşı daha zecrî bir surette mücadele edebileceği 40

binden fazla askerini Şimali-Kafkasyalıları karşı kullanmak mecburiyetinde kaldı. Bu mücadele bolşeviklerin Denikin ordusunu imha edinceye kadar devam etti.

Denikin'e karşı harp devam ettiği sıralarda, Lenin, gönderdiği hususi bir telgrafta Şimali-Kafkasya Cumhuriyetini tanıdığını bildirmişti.

Denikin'in daha Cenuba sarkmasını durduran Şimali-Kafkasya, Cenubi-Kafkasya Cumhuriyetlerine istiklallerini sağlamlaştırmak imkânını verdi.

Cenubi - Kafkasya Cumhuriyetleri, kısa bir müddet zarfında, geniş demokratik esaslar üzerinde devlet teşkilatını kurmağa, harp esnasında inkıta uğrayan ekonomilerini yeniden inkişaf ettirmeğe ve Sovyet Rusya dahil, büyük, küçük bir çok devletlere istiklallerini tanıtmaya imkân buldular. Fakat, bu millî saadet uzun müddet devam edemedi.

Rusyada, beyaz rus ordularını mağlup eden kızılordu, Şimali-Kafkasyanın ovalık bölgelerini istilâ ederek Azerbaycan ve Gürcüstan hudutlarına dayandı. Lenin'in hükûmeti „Rusyadan ayrılmak hakkına varıncaya kadar, tayini mukadderat hakkı“ şiarını unutarak, eski Rusya imparatorluğu hudutlarını yeniden ihya etmek işine girişti.

Vâdedilen istiklâl yerine, Lenin, Şimali-Kafkasyada, **Şarpte Dağlı Cumhuriyeti** ve **Şarkta Dağıstan Cumhuriyeti** olmak üzere iki ayrı muhtar cumhuriyet kurulmasını teklif etti. Bunun üzerine 1920 son baharında başlayan ve 1921 yazına kadar devam eden umumî isyan hareketi başladı.

Cenubi - Kafkasya Cumhuriyetleri hakkında da, aynı şekilde, açık tecavüz siyaseti tatbik edildi. Nisan 1920 de

11 nci kızılordu Azerbaycan hududunu geçerek, muharebe neticesinde Bakûyu aldı. Millî hükûmet âzaları tevkif edilerek yerlerine bolşevikler geçti. Azerbaycan sovyetleştirildi. Buna karşı memlekette, içlerinde en kanlısı Gence isyanı olmak üzere, yer yer ayaklanmalar vukubuldu.

Aynı yılın son baharında, aynı açık tevavüz metoduyla Ermenistan işgal edildi. 1921 nci yılın başlangıcında Kafkasyanın son cumhuriyeti Gürcüstanın, Moskova tarafından ilhakı sırasında, Ermeniler ayaklanarak bütün arazilerini kızılardan temizlediler. Fakat, bu ayaklanma dahi Kafkasyadaki umumî vaziyeti değiştirmede. Kızılordu üç aylık kanlı muharebelerden sonra Gürcüstanın da istiklâline son vererek bütün Kafkasyada Rusyanın vaziyetini sağlamlaştırdı.

Böylelikle, kısa istiklâl devresinden sonra, Kafkasya tekrar Rus esaretine girdi.

Fakat, biz kat'i olarak şuna inanıyoruz ki, yaptığımız milli-kurtuluş mücadelesinde daha müsait şartlar gelecek, Rus zulmünden kurtulmak isteyen bütün milletler tek cepheli olarak elbirliği ile hareket edeceği gibi, Rusyada iktidar kimin elinde olursa olsun, Rus emperyalizminin hırkı ve daimî bir tezahür olduğunu nihayet anlayacak olan Hür Dünyanın da yardımına mazhar olacağız.

Tarihin bir çok devirlerinde, müstebit istilâcı görülen Rusya halen de öyledir. Bütün dünyayı tehdit eden bu tehlike ancak, Rus imparatorluğunun parçalanması ve esir milletlerin hak ettiği istiklallerini elde etmeleri ile önlenebilir.

Bunun için, Hür ve Birleşmiş Kafkasyanın, lâyük olduğu an'anevî ve tarihî yerini, hakikî Hür ve Birleşmiş Milletler camiasında, alacağına inanıyoruz.

Rusya parçalsın mı, parçalanmasın mı?

Yazan: Mirza Bala

Sağında koyu monarşistler ve meşrutiyetçiler (yâni: yarı monarşistler), merkezde liberal demokratlar ve hâlis cumhuriyetçiler, solunda da çeşitli sosyalist hizibleri olmak üzere, Avrupa ve Amerika'daki siyasi Rus muhacereti, bugün hararetle şu meseleyi münakaşa ediyorlar:

— Sovyetler Birliği çöktükten ve yahut çöktürüldükten sonra, bu devlet hudutları dahilinde yaşayan Rus olmayan milletlere istiklâl hakkı tanınsın mı, tanınmasın mı? Tanınır ise ne şekilde ve ne nisbette tanınsın?

Sağdakiler sureti kat'iyede Rusdan başka bir millet tanımadıkları için, onlarca, Rus olmayan milletlere istiklâl hakkı meselesi de bahis konusu değildir. Bu Ruslara göre, asıl olan „Büyük, vahid ve bölünmez Rusya“dır. Merkezdekiler de bu şiarı inkâr etmiyorlar, fakat, bir defa „demokrat“ oldukları için, demokrasinin prensiplerine riayeten, Sovyetler Birliği dahilinde Rusdan olmayan milletlerin mevcudiyetini tanıyorlar. Bununla beraber bu „Millî mevcudiyetler“ onlarca dahi „Büyük, vahid ve bölünmez Rusya camiasının“ ayrılmaz bir parçası telakkî edilmektedir. Siyasi Rus muhaceretinin bu cenahı, Rusdan olmayan milletlere siyasi ve kültürel bazı haklar verilmesine taraftar olduklarını, fakat bu hakkın „Rusya vahdetine“ hâlel vermemek suretiyle, müstakbel Rusya kurucular meclisi tarafından verilebileceğini ileri sürmektedirler. Bunlardan „Federalist“ olanlar da vardır. Fakat bu federalizm, hukukî ve siyasi mânasiyle, hür milletlerin serbest ittifakı şeklinde değil, yukarıdan bahsedilecek ve hudutları Rus milleti tarafından tayin kılınacak bir takım imtiyazlardan ibarettir. Demokrat ve cum-

huriyetçi Ruslara göre, federasyonun „Hür milletlerin serbest ittifakı“ şeklinde tefsir ve kabulü Rusya'nın parçalanmasını intaç edecektir; daha sarîh bir ifade ile, böyle bir federasyon kurulmadan önce, Rusya'nın parçalanması lâzım gelecektir. Ve milletlerin tam istiklâl hakkı tanındıktan sonra bu milletlerin „Rusya camiasına“ girmemeleri dahi kuvvetle muhtemeldir. Halbuki, Ruslar için asıl olan Rusya'nın vahdetidir. Esasen federasyon hakkının arazilere mi, yoksa milletlere mi tatbik edilmesi de bir mesele imiş. Bu cenahın fikirlerini yayan „Rossiyskiy demokrat“ (sayı —2) dergisine göre, milletler değil, araziler nazarı itibara alınacak ve müstakbel Rusya, sırf idarî bakımdan, mümtaz vilâyetlere ayrılacaktır. Yâni milletlerin mütecanis birer millî varlık halinde birleşmeleri önlenmiş olacaktır.

Halbuki, solda daran Rus sosyalistleri, „Rusya“ ve „Rusya camiası“ ve yahut „Rusya milletleri ittifakı“ nı şiddetle reddeden Rus olmayan milletlerin sarîh pozisyonları karşısında, „Milletlere, Rusya'dan ayrılmaya kadar istiklâl hakkı „tanındıklarını ve Sovyetlerin yerinde kurulacak yeni devlete „Rusya“ adı verilmeyebileceğini kabul ediyorlar. Bu hiziblere göre, Rus olmayan milletlerin tam istiklâl hakkı tanınmak suretiyle kurulacak federasyon „Hür milletlerin serbest ittifakı“ adını da taşıyabilir.

Sağ ve merkez hizibleri, sosyalistlerin bu teklifine „Rusya'nın haraç olarak terekeden satışa çıkarılması“ adını veriyor ve bu usulün bolşevikçe olduğunu iddia ediyorlar. Diyorlar ki, Rusya'nın parçalanmasını kabul etmek, komünistlerin pozisyonunu takviye edecektir. Komünistler, Rusya vahdetini müda-

faayı ellerine alacak ve Rus milletinin sempatisini temin edeceklerdir. Halbuki, karşıdakiler aksini iddia ediyor, diyorlar ki, „Büyük, vahid ve bölünmez Rusya“ şiarı da Rus olmayan milletleri bizden kaçıracaktır.

Malûm olduğu üzere, çarlığın devrilmesi Rus olmayan milletlere kurtuluş imkânları sağlamıştı. „Milletlerin tayini mukadderat hakları“ndan istifade eden Rus esiri milletler birer birer istiklâllerini ilân ederken, beyaz Rus generalleri bu milletleri amansızca boğdukları için, komünistlere muvaffakiyet imkânları verdiler. Komünistler milletlerin istiklâl hareketinden kurnazca istifade ederek onların sempatilerini kazandılar. Stalin'in bir itirafına göre, „Rus olmayan milletlerin müzahareti olmasaydı, Sovyet hükûmeti beyaz Rus generallerini asla mağlûp edemeyecekti“.

Bu, komünistler için „psikolojik bir fırsat“ idi. Sosyalistler de „Rus olmayan milletlerin psikolojik hâletinden istifade etmek lâzımdır“ diyorlar. Ve bununla da „Büyük, vahid ve bölünmez Rusya“ cılara hak vermiş bulunuyorlar. Başta Amerika'da intişar eden „Sosyalisticeskiy Vestnik“ dergisi olmak üzere, Rus sosyalistlerinin bahsettikleri „milletlerin psikolojik hâleti“ neden ibarettir?

Rus olmayan milletler bir defa kendi istiklâllerini ilân etmiş ve hür, demokratik cumhuriyetler kurmak suretiyle, sabık Rusya camiasından sureti kat'i yede ayrılmışlardır. Büyük devletler tarafından da tanınmış olan bu millî devletler için bugünkü Sovyetler Birliğinde, bütün milletleri içine alan bir Rusya değil, Ruslarla beraber, Rusdan olmayan milletler vardır. „Rusya“ ve „Rusya milletleri camiası“, çarlığın devrilmesi ile beraber, tarihe karışmış bulunuyor. Sovyetler Birliği, bu millî devletleri silâh gücü ile istilâ ederek Moskova'nın tahakkümüne tâbi kıldıktan sonra bile, hukukan istiklâllerini kabul

etmiştir. 1936 da kabul edilen yeni Sovyet ana yasasına göre, „Kendi arzuları ile Sovyet federasyonuna giren bu müstakil milletler“ arzu ettikleri zaman Sovyet federasyonundan çıkmak hakkını dahi haiz bulunuyorlar (madde 17). Sovyetler Birliği cöktükten veyahut cöktürüldükten sonra, bu milletler otomatik olarak müstakil birer devlet haline geleceklerdir. Milli-etnik hudutları dahilinde Rusya dahi bu millî devletlerden biri olacaktır. Bu suretle, Sovyetler Birliği arazisi üzerinde, bugün dahi mevcut olduğu gibi, şu devletler teşekkül edecektir: Estonya, Letonya, Litüvanya, Belorusya, Ukrayna, Moldavya, Şimali Kafkasya, Azerbaycan, Gürcüstan, Ermenistan, Türkistan, İdil-Ural ve Velikorusya.

Fakat bu Velikorusya dediğimiz asıl Rusya dahi mütecanis değildir. Bugünkü Sovyetler Birliğinin 16 cumhuriyetinden birini teşkil eden Velikorusya bir federasyon olup içinde 21 muhtar cumhuriyet ve 9 mümtaz eyâlet mevcuttur. Bunlardan Tataristan, Başkırđistan, Çuvaşistan, Dağıstan ve Şimali Kafkasya, Kırım, Oyrat, Hakas, Buryat-Moğollar, Yakutlar ve Altaylılar hâlis Türk olup, 1939 sayımına göre 19-20 milyon nüfusu ihtiva etmekte idiler. Bunlar, Sovyetler Birliğine dahil, „Müstakil“ Türk cumhuriyetleri ile birlikte, tam 40. 388. 176. kişilik bir kütile teşkil ederler. Bunlara, yine 1939 sayımına göre, 42 milyonluk bir nüfus teşkil eden Belorusya, Ukrayna, Gürcüstan ve Ermenistan'ı da ilâve edersek, tam 82 küsur milyonluk bir rakam elde edilir. Bunlara, yine Rusya'ya dahil muhtar cumhuriyet ve mümtaz eyaletlerden Karelya, Inger, Komi, Mari, Mordva ve Udmurt gibi fin kavimleri ile Don ve Kuban kazaklarını, Musevî Leh, Alman, Rum, Çingene gibi azınlıkları da eklemek suretiyle, 125 milyona yakın bir yekûn hasıl olur ki, 1939 da 170 milyon

olan Sovyetler nüfusunun yüzde 73,5 nisbetini teşkil eder. Yâni Sovyetler Birliğinde 45 milyondan fazla olmayan Ruslar, umumi nüfusun yüzde 26,5 nisbetini teşkil etmektedirler. Fakat bu rakam, ikinci dünya savaşından evvel aittir. Bu savaş esnasında Sovyetler Birliği Baltık boyu devletlerini ve Doğu Lehistan ile Besarabya ve Bukovina'yı dahi ilhak ettikten sonra Rus unsurunun nüfusu, nispet itibariyle, daha ziyade düşmüş bulunuyor ve her halde umumi nüfusun dörtte birinden de azını teşkil eder. İkinci dünya savaşı esnasında verilmiş olan muazzam zayıflık bu nispeti bir kat daha düşürmüştür. Kaldı ki, bu Ruslar mütecannis bir kütle halinde ve toplu olarak bir arada da bulunmuyorlar. 1939 nüfus sayımı Avrupa'daki Rus nüfusunun, 1926 ya nispetle, yüzde 10-18 nispetinde azaldığını, Doğu Sibiry'a'da ise yüzde 20-25 hatta yüzde 50 nispetinde çoğaldığını göstermiştir. Ruslar bugün Doğu Avrupa'da, Doğu, Orta ve Batı Sibiry'a'da, bilhassa Amur, Yenisey ve Altay-Ural bölgesinin irtiş havzasında ve Türkiistan, Kafkasya ve Ukrayna'da azınlık halinde, dağınık bir manzara arzederler. Bugün Doğu Avrupa'da, bilhassa Doğu Lehistan'ın ilhakından sonra 45 milyonluk mütecannis bir kütle teşkil eden Ukrayna, tek başına Ruslara tefevvuk etmektedir. İşte, muhaceretteki beyaz Rusların zevkini çok okşayan, tehcir ve ruslaştırmanın son zamanlarda hızlandırılmış olması da, bu sebepten ileri gelmektedir.

Böyle bir vaziyet dahilinde „Milletlerin psikolojik haletinden“ ziyade Sovyetler Birliği realitesini bahis konusu etmek icap eder. Sovyetlerin azay-i mürekkebesine ayrılması bir realite olduğu bir zamanda „Rusya parçalanırmı, parçalanırsın mı?“ şeklinde bir soru ileri sürmek çok gülünç olur. Ruslara göre, Sovyetlerin, daha doğrusu

Rusya'nın, parçalanması dünyanın barış ve medeniyeti için bir tehlike teşkil edecektir. Fakat, Rusdan olmayan milletler bu iddiayı şöyle çürütüyorlar, diyorlar ki: Dünyanın altıda birini kaplayan bugünkü Kızıl Rusya, kontrolündeki memleketler ile birlikte, dünyanın barış ve medeniyetini temelinden yıkmaya çalışıyor. Gittikçe daha çok büyümek istidadını gösteren bugünkü Kızıl Rusya yüzünden dünyada kuvvetler muvazenesi bozulmuş, bunun neticesinde de sürekli bir barış ve emniyet imkânları da kalmamıştır. Böyle bir Rusya'nın yerine yine büyük ve muazzam bir Rus imparatorluğu kurulursa, kuvvetler muvazenesi yine temin edilmeyecek, huzursuzluk eskisi gibi devam edip gidecek ve dünya Rus yumruğu altında titreyecektir. Dünyayı sürekli bir barışa, huzur ve emniyete kavuşturmak için, kuvvetler muvazenesinin temini ve bunun için de milletler zindanı olan kızıl imparatorluğun parçalanması lâzımdır. Milletlerin hürriyet ve istiklâl kavuşması ile hakkın ve adaletin de zaferi demek olan bu parçalanma dünya medeniyetine büyük bir hizmet teşkil edecektir.

Ruslar yine diyorlar ki: bir taraftan Avrupa, diğer taraftan da bütün dünya federasyonu bahis konusu olduğu bir zamanda, Rusya'nın parçalanması doğru değildir.

Bu iddiaya da şöyle cevap verilmektedir:

— Bütün dünyanın hür ve müstakil milletleri, müşterek menfaatler etrafında, mütekabil anlaşmalar üzerine, bir federasyon kurmak azmindedirler. Böyle bir hür milletler camiası içinde Rusya'nın „milletler zindanı“ halinde kalması medeniyet için kara bir leke teşkil eder. Sovyetlerin kızıl zindanında iztirap çeken milletler, (Ruslar da dahil)

„Rusya camiasına“ girmeden, doğrudan doğruya dünyanın hür milletler ailesine karışabilirler.

Görünüşe göre, Sovyetler Birliğindeki

milletler meselesi, en nihayet bu şekilde halledilecektir. Yâni Sovyetler Birliği mutlaka parçalanacak ve esir milletler hürriyet ve istiklâle kavuşacaklardır.

Halklar zindanı imha edilmeli

Yazan: Nureddin Golbaç

Rusyada yukubulan Şubat ihtilâlinin hemen akabinde Fransız gazetecilerinden Charles Rivet bir kitap yazarak Çarlık rejiminin çökmesini intaç ettiren sebeplerin tahlilini yaptı. Kitap, Rusyada Kerenski'nin muvakkat hükûmeti iktidarda iken intişar etti ve derhal İngiliz diline tercüme edildi.

Kitabın müellifi uzun yıllar Çarlık Rusyasının sadık mütteliki 3 ncü Cumhuriyetin resmi organı „Le Temps“ gazetesinin Petrograd muhabirliğini yapmış ve ihtilâl esnasında orada bulunmuştu. Binaenaleyh tahlil ettiği meselelerde selâhiyet sahibi olduğu su götürmez bir hakikattir. Şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, müellif Rus diline bihakkın vakıf bulunuyordu. Müellifi, aynı zamanda, Rus halkına karşı düşmanlık hissi beslemekle dahi ithham etmek imkânsızdır, zira kitabında Rus halkına karşı büyük bir sempati göstermekte ve bir çok yerlerinde bu halkı idealize bile etmektedir.

Müellif, ihtilâlin başlıca suçlularını, Çarı ve Rasputinden sonra son Romanofin etrafında bulunan saray erkânını addetmektedir.

Fakat, bunların hiç birisi bizi alâkadar etmez. Bizim dikkatimizi çeken nokta kitabın bazı kısımlarıdır. Bu kısımlar, Rus komünizminin ve yarattığı

rejimin Rus tezahürü, Rus mantalitesi ve asırlardanberi teşekkül eden istibdad ve zulüm an'anelerinin bir devamı olmadığını iddia eden kimselere güzel bir cevap teşkil etmektedir. Charles Rivet'in yazdığı kitabın İngilizce tabından*) aldığımız bazı parçaların tercümesini naklediyoruz:

„Seyyah hududu geçer geçmez, gizli polis ajanlarının dikkatli nazarlarının bütün ağırlığını üzerinde hissetmeğe başlıyor. Fazla müdekkik olmayan seyyahlar bile, Rusyaya girerken, sanki bir hapishaneye giriliyormuş hissi altında kaldıklarını derhal size söylerler. Şarki Prusyadan sonra, ilk Rus istasyonu Verjbolov'dan itibaren sanki bir zindana giriyorsunuz, hayat ve hürriyetinizin hâkimi mutlaka polisin saltanat sürdüğü vahşî ve mücerret bir zindana...

Emrinde bulunan gizli ve geniş malî imkânlar sayesinde bol bol para dağıtan Ohrana (Çarlık zamanının gizli polisi) cemiyetin her tabakasından nasıl ajan temin edilmesi lâzım geldiğini çok iyi biliyordu. Bunun için, salonda, lokantada, gazete idarehanesinde ve serbest düşünceli kimselerin tertip ettikleri gizli toplantılarda, komşunuzun ve bilhassa ateşin nutuklar söyleyen hatiplerin polis ajanı veya tahrikçi olup olmadıklarını kestirmek mümkün değildi. İhbarlar her tarafta fevkalâde râğbette idi. Mektuplar açılıyor, saklanıyor ve sansürden geçiriliyordu. Aynı şey kitap ve gazetelere de tatbik ediliyordu. Larousse ve diğer

*) The Last of the Romanofs by Charles Rivet-London, Constable and Company Limited (pages 94, 95, 96).

ansiklopedi gibi kitapların idarehaneleri Rusya için hususi tabırlar yapmak mecburiyetinde idiler ve yahut muvafık görülmeyen sahifeler koparıldıktan sonra kitap satışa çıkarılıyordu. Meselâ Çar I nci Pol'un cibri ölüm hâdisesi sadık teb'aları tarafından bilinmemesi lâzım geliyordu.

En bedbaht olanlar, Ohrana'nın „şüpheli“ ilân ettiği kimselerdi. Bu gibilerin artık rahat etmesine imkân yoktu. Polis, her hangi bir komplo veya nîlmayışın vukubulacağını farzettği dakikada, „şüpheli“ bir kimsenin derhalevi aranıyor, tevkif ve istintak ediliyor ve „ilk tedbir“ olarak böyle bir kimse günlerce, aylarca ve hatta yıllarca mevkuf tutuluyordu. Asıl büyük felâket, başkalarının düşünmeğe bile cesaret edemedikleri mesut istikbal hakkında ihtiyatsızca söz söyleyen bir kimsenin başına geliyordu. Böyle bir kimse, acele muhakmeden sonra, derhal kendisini ya Sibiryanın pis hapishanelerinde ve yahut Petropavlovsk ile Şlisselburg kalelerinin zindanlarında buluyordu. Rus siyasi polisi, hapishaneler için av temin eden, cömert müteahhit idi.“

Aynı kitabın 124 nci sahifesinde çok manidar bulduğumuz başka bir kısmında bakın ne yazılıyor:

„Savaş yüzünden ihtilâl korkusu çok tuhaf şekiller aldı. Halk arasında şöyle bir şayia çıkmıştı: Eski rejim hâkimlerinin plânlarına göre Almanyadan dönecek harp esirleri, zararlı milli fikirlerle aşılandıkları, (müellif burada gayrı-rus halkların harp esirlerini kast ediyor -N.G.) ve esarete İngiliz ve Fransız esirleriyle temasa gelerek bir takım yeni ve hususi görüşlere sahip bulundukları için, köylerine değil, Sibiryaya gönderilecekler ve orada „iskân“ edileceklerdir. Başka bir menbada da öğreniyoruz ki, Rus komutanlığı bir emirname neşrederek, Fransada bulunann Rus

askerlerini silâh akadaşları Fransız askeleriyle her türlü münasebat tesis etmelerini yasak etmiştir. „Baba-Çarın“ teb'alarına, garp halkları ancak „fena tesir“ yapabilirlerdi“.

Çarlık zamanında Rusyanın arzettiği manzara işte budur. Halklara hürriyet, müsavat ve sosyal hak vâdeden „büyük ihtilâl“ bu istibdat ve zulüm idaresinde her hangi bir değişiklik yapabildi mi? Tabii hayır. Yalnız şekiller değişti, aslı ise olduğu gibi duruyor. İhtilâli yapan halkın çok asırlı an'aneleri, boş muhteviyatlı ve çok vaili şarlara galebe çaldı.

İlahileştirilmiş çarların, Ukrayna ve Finlandiya köylülerinin kemikleri üzerinde inşa edilen Petersburg'un, gizli büroların, Ohrana'nın, her yabancı şeye şüpheli nazartarla bakan idarenin, hudsuz selâhiyet sahibi polisin memleketi olan Rusya, sözün tam mânasıyla halklar zindanıdır. Yalnız böyle bir memleket, kısa süren sevinçli Şubat 1917 ihtilâlinde sonra, bir avuç Kremlin zor-balarına tevekkülle boyun eğebilir ve namütenahi Sovyetler Birliği arazisi üzerinde kurdukları misli görülmemiş tazyik, tethiş ve kanunsuzluk sistemine kattanabilir.

Sabık Troekistler ve diğer halkların muvaffak olamamış komünistleri tarafından desteklenen her renkte Rus emperyalistleri dünyaya telkin etmek istiyorlar ki, bütün kötülük Stalinde ve etrafındaki bir avuç insandadır. Fakat Stalini ve stalincileri Rusyadan başka her hangi diğer bir memlekette tasavvur etmek mümkün değildir. Ruhen Rus an'anelerine yakın olan Çinde bile, komünizm ancak Kremlin'in açık yardımıyla galebe çalabilmiştir.

Wiesbaden'deki siyasi oyunun müteşebbisleri ve himayecileri, bugünkü Sovyetler Birliği hudutları içinde yeni „demokratik Rusya“ yı muhafaza etmek

gayesini güdüyorlar. Fakat onlar, yarınki „yeni Rusya“nın, Çarlık ve komünizmin keyfi idaresinden daha kötü bir istibdat rejimine inkılâp etmeyeceğine dair gayrı-rus halklara nasıl bir teminat verebilirler?

Asırlarca teşekkül eden an'anelerin izalesi için yalnız iyi temenniler kâfi

değildir. Halklar zindanı imha edilmeli ve gayrı-rus halklar her türlü Rusya'dan, kayıtsız şartsız ayrılmak hürriyetini kazanmalıdırlar. Hür dünya, Rus halkının ancak kendi etnografik hudutlarına dönmesiyle, bu halkı yeniden ve hakikî hürriyetseverlik ve demokratik ruhunda terbiye etmek imkânını bulur.

Azerbaycan'da ruslaştırma faaliyeti

Yazan: M. B. Mehmetzade

Azerbaycan'da ruslaştırma faaliyeti bütün hızıyla devam ediyor. Ruslaştırmanın muhtelif cepheleri herkesçe malumdur: Azerbaycan resmen „Müstakil“ bir cumhuriyet sayılmakla beraber, bütün diğer Sovyet cumhuriyetleri gibi, filen Rusyanın en âdi bir vilâyetidir. Azerbaycan Rusya'nın askerî işgali altında bulunuyor. Azerilerden ibaret olan askerî küt'aların bile kumanda heyeti Ruslardan ibaret olduğu gibi resmî dil de rusçadır. Başta, yılda 25 milyon ton hasılat veren Bakû petrolü olmak üzere, memleketin bütün yer altı ve yer üstü servetleri „müsâviler“ arasında birinci „sayılan“ büyük Rus milleti" namına, sözün tam mânasıyla yağma ve talan ediliyor. Siyasî, askerî, iktisadî ve idarî makamları işgal eden hep Ruslardır. Kültür cephesine gelince, burası daha feci bir manzara arzeder. Millî kültür kıymetlerini, edebiyat ve san'at eserlerini kanun haricinde ilân eden müstevli kuvvet, milletin, millî tarihini, Tarih anlayışını dahi tamamıyla değiştirerek onu bütün millî mazisinden ayırmağa, millî hatırasından, millî hafızasından ve millî benliğinden mahrum etmeğe çalışıyor.

Millî an'anesinden, millî örf ve âdetinden, din ve ahlâkiyatından tamamıyla tecrit etmek suretiyle, Azerbaycan hal-

kını mânen, ruhen, kalben ve zihnen rus yapmak, rus gibi düşündürmeğe mecbur etmek istiyor.

Azerbaycan'da artık kimse „millî tarih“ tâbirini ağzına alamaz olmuştur. Kimse Alp Arslan'ın kahramanlıkları ile iftihar edemez. Hatta kimse böyle bir ad taşıyamaz. Malazgirt zaferi ile yakın şarkın tarihinin seyrini temelinden değiştiren ve Türk Azerbaycan'ın millî simasını kat'î surette tesbit etmiş olan bu millî kahraman, çocuklarımıza bir eşkiya çetesinin reisi olarak takdim ediliyor.

XII. asrın sonlarına doğru Nahçıvan meydan muharebesindeki parlak zaferi ile türk ve müslüman Azerbaycan'ın millî-tarihi mukadderatını kat'î bir şekilde tayine muvaffak olan Şemseddin İldeniz ve onun kendisi gibi bütün İran'ı hâkimiyeti altında tutan oğlu Muhammed Cihan Pehlivan ve Muzaffereddin Kızıl Arslan artık tarihimizin birer millî kahramanı sayılmıyorlar. Nizamîlerin zuhur ettiği bir zamana tesadüf eden bu devir bir vahşet devri olarak tedris edilmekte ve o devri takip eden XIII. ve XIV. asır İlhanlılar devri müsbet hiç bir hâdise ile temayüz etmemektedir. Moskova'nın tedris ettirdiği yeni tarih kitaplarına göre, yakın tarihimizde bile iftihar edilecek müsbet hiç bir şey yok-

tur. Gence hükümdarı Cavad Han'ın general Sisyanov'a karşı kahramanca mukavemet ve şahadeti, yeni tarih telâkkisine göre, „medeniyete karşı taassup ve cehaletin bir eseri“ dir. Câmilere iltica eden binlerce çocuk, kadın ve ihtiyarı kılıçtan geçiren bu generali, iki yıl sonra, 1896 da, Dakû surları önünde katleden fedai Hamza Bey, çocuklarımıza bir hain olarak tanıtılıyor.

Esir tüccarı müstevli rus çarlarına karşı bütün mücadelerimiz medeniyete karşı isyandan ibaret sayılmaktadır.

Milliyetimize bağlılığımız ve ruslaştırılmaya karşı mukavemetimiz cehalette ve taassupta ısrar etmemize bir delil olarak gösteriliyor.

Batı Avrupa medeniyetine, batı Avuranın edebiyat ve san'at eserlerine, hürriyet ve demokrasi prensiplerine bağlılığımız „Avrupa kapitalistlerine kölelik“ şeklinde tefsir ediliyor. Bütün milletleri sözde hürriyet ve istiklâlle dâvet ettikleri halde, bizim rus boyunduruğundan kurtulmaya mâruf bütün hamlelerimiz „ingilizler hesabına faaliyet“ bahsine idhal edilmiştir.

Millî devlet tezini ilk defa meydana atan, millî istiklâl bayrağını ilk defa yükselten, millî hürriyet uğurunda siyasi, askerî ve diplomatik faaliyetleri ile temayüz eden ve nihayet müstakil Azerbaycan cumhuriyetini kurmağa muvaffak olan ilk siyasi partimiz „Müsavat“ çocuklarımıza „yabancı devletlerin casus şebekesi“ olarak öğretiliyor.

Rusya'ya karşı rus hâkimiyetine, rus tahakkümüne, rus mezalimine karşı ne varsa, hepsi, bütün hamleler „medeniyete karşı ayaklanma“ diye ilân ediliyor.

Artık Azerbaycan mekteplerinde tedris edilen tarih kitapları müthiş Ivanlar, Aleksandr Nevski'ler, Dmitri Donskoylar, Deli Petrolar, çulgin Katerinalar, katil Suvorov'lar, Paskeviç'ler, Barjatinsk'ler ile iftihar etmeyi telkin et-

mektedir. Bütün bunları ve bunlarla beraber Azerbaycan'da âbide dikilmiş olan meşhur rus haydudu Stenka Razin'i, bugünkü ve gelecek nesil millî bir kahraman olarak anacaktır.

Millî edebiyatımızın menşe'ini ve ilk kaynaklarını diğer türk illeri ile beraber uzak ve müsterek bir maziye bağlayan ne varsa, edebiyat kitaplarında yer bulmaz olmuştur. Gültekin âbidelerindeki kitâbelerle Azerbaycan edebiyatı arasında hiç bir münasebet kalmamıştır. Oğuznâme'ye edebiyatta yer verilmez olmuştur. Dede Korkut daha dün kanun dışı ilân edildi. Fuzulî, Habîbî, Nesimî, Kadı Burhaneddin ve Hataî silsilesinden şimdilik tek bir Fuzulî kalmıştır. Ona karşı da, şimdilik muvaffak olmayan, „millî hudutlar haricinde doğmuş ve yaşamış bir şairin millî sayılması doğru değildir“ gibi bir mutalaa ileri sürülüyor. Fakat Rusya „millî hudut harici“ sayılamayacağı için, Krilov'lar, Maksim Gorki'ler, Gogol'ler Azerbaycan'ın „öz doğma san'atkârları“ olarak ilân edilmektedir.

Artık millî şair ve ediplerimizin yerini rus şair ve edipleri ve millî edebî eserlerin yerini de rusçadan tercüme edilmiş olan eserler işgal etmeğe başlamıştır. Teceddüt devri Azerî edebiyatının ruslardan mülhem olmadıkları aşîkâr mümessilleri kitaplardan ve tarih sahifelerinden çıkarılıyor. Edebiyat kitaplarından henüz atılmamış olan Mirza Feth Ali ve onun mektebine mensup olanlardan Celil Mehmed Kuluzâde bile, mevcudiyetlerini Gogol'e medyun bulunuyorlar. Ölümünün yüzüncü yıldönümü bu yılın şubat ayına rastlayan Gogol'e, Azerbaycan matbuatında tahsis edilen yazılarda, rus medeniyetinin Azerbaycan'daki tesirine bir misal olmak üzere, bilhassa bu cihet tebarüz ettirilmektedir. Deniliyor ki: „1905 birinci rus inkılâbı Azerbaycan'da, inkılâpçı-demokratik fikirlerin gelişmesine

değil, belki gerilemesini, buna karşılık Azerbaycan tarihinin büyük hamleler imkân yarattığı gibi, aynı zamanda Azerbaycan emekçilerinin kendi mukadderatlarını rus emekçilerinin mukadderatı ile daha sıkı bir şekilde bağlamasına sebep oldu. Bu zamandan itibaren Azerbaycan'da rus medeniyeti sür'atle yayılmaya başlamıştır. İleri Azerbaycan münevverleri rus medeniyetini yaymak işine kütlevi bir şekilde girişmişlerdir."

Buna misal olmak üzere de, rus edebiyatından, o cümleden Gogol'den, yapılmış olan tercümeler gösterilmektedir. Fakat sıraladıkları rus edip ve şairleri arasında o devirde Puşkin ile Lermontof'dan Kafkasya'ya dair bazı şiirler, Gogol'den de yalnız „Müfettiş“ komedisi tercüme edilmiş bulunuyordu. Kafkasya'nın güzelliğine hayran olan Puşkin ile Lermontof, Kafkasyalıların rus istilâsına karşı kahramanca mukavemetini şiirleştirmiş oldukları için, Gogol de rus devletinin çürük temellerini hırpaladığına göre, bilhassa muvaffakiyet kazanıyordu. „Müfettiş“ 1890 yıllarında tercüme edilmiştir. Mirza Feth Ali ise, piyeslerine 1850 de başlamış, 1856 da bitirmiştir. Binaenaleyh, Mirza Feth Ali'ye „Azerbaycan'ın Gogolü“ denilmekle beraber o, Gogol'ün bir tilmizi kat'iyen sayılamaz. Eserleri daha kendi zamanında rasçadan başka Batı Avrupa dillerine de tercüme edilmiş olan Mirza Feth Ali'ye „Türk ve müslüman Mollier'i“ de denilmiştir. 1905ten bahsederken, rus kültürü hakkında ileri sürülen iddia da hakikatin tam tersidir. 1905 ile 1918 yılları arasında geçen zaman parçası rus kültürünün sür'atle yayılmasını

dolu bir devrini teşkil eder. 1905 inkılâbına kadar, İranî-Orta çağ içtimai müessese ve münasebetlerini yıkmaya uğraşan Azerbaycan edebiyatının tecdüüt devri eserleri, o vakite kadar millî bir ideal aşulamaktan uzak iken, 1905 ten itibaren, millî dâvaları ele almış ve rus boyunduruğundan kurtulmak meseleleri ile uğraşmıştır. Mağlûp İran medenî nüfuzu yerine konmak isteyen rus medenî nüfuzu o tarihten itibaren, İstanbul yolu ile Batı Avrupa'ya dayanan yeni Azerbaycan kültür hareketiyle karşı karşıya gelmiştir. Garpcılık hareketi, Azerbaycan fikriyatına, rus fikir hayatı haricinde müstakil millî bir istikamet veriyordu. Bu hareketin mümessilleri Hüseyinzâde Ali Bey ile Ağaoğlu Ahmed Bey idi.

Millî idealin doğması, umumileşmesi millî devlet şuurunun teşekkül etmesi ve bu uğurda siyaset, iktisadiyat, kültür ve san'at sahalarında yapılmış olan muvaffakiyetli hamleler, nihayet millî devlet idealinin gerçekleşmesi hep bu devre rasılır. Binaenaleyh, bu devir rus kültür nüfuzunun ve hâkimiyetinin hezimetten hezimeye uğradığı ve nihayet mağlûp olduğu bir devirdir. Halbuki Moskova ve onun Azerbaycan'daki emirberleri bu hakikatin aksini iddia edip duruyorlar. Çünkü onlara, rus hâkimiyetini, rus istilâsını ve ruslaştırma siyasetini meşru gösterecek yalanlar lazımdır. Bütün dünyada komünizmi yerleştirmek namına, „rus dili etrafında tek bir millet“ yaratmak endişesi ile icra edilen bütün bu mezâhînin komünizmle olan münasebet derecesini tayin etmeği Wiesbaden kahramanlarına bırakıyoruz.

Şimali — Kafkasyada kollektifleştirme

Yazan: R. Traho

Malûm olduğu vechile, „askerî komünizm“ devresini müteakip 1922 yılında husule gelen açlık ve bunun neticesinde vukûa gelen köylü isyanlarından sonra, Lenin'in „dñlenme“ maksadiyle ortaya attığı „yeni iktisadî siyaset“in sonlarına tesadûf eden 1928-29 yıllarında bütün Sovyetler Birliğinde umumî kollektifleştirme hareketine başlandı.

Umumiyetle Kafkasya ve hususen Şimali Kafkasyadaki kollektifleştirme hareketinin bilânçosunu yapmadan evvel, Kafkasya ile Sovyetler Birliği halis Rus bölgelerinde cari ekonomik kuruluşun arasındaki farkı göz önünde bulundurmak lâzımdır. Halbuki, kollektifleştirmeye girildiği zaman, bu fark nazarı itibara alınmayarak, bütün Sovyetler Birliğinde aynı metod ve şekiller tatbik edildi.

İhtilâlden evvel, Rusya, kendi etnik hudutları dahilinde, bir müddet evvel kaldırılan „Krepostnoy“ (toprak köleliği) hukukunun izlerini çok hususlarda muhafaza ediyordu. Rus köy ekonomisi ve hayat tarzını tayin eden faktör „obşçına“, yâni köy toprağına müsterek en sahip köy halkının kollektifi idi. Hükûmet idaresi de, eski mülkdarların keyfi kontrolü altında bulunduruyordu. Böylelikle ferdiyetçiliğin en mühim unsurlarını teşkil eden mülkiyet ve hususî teşebbüs, uzun yılların „Krepostnoy“ hukuku kaldırıldıktan sonra dahi, Rus köylüsü zihniyetini değiştirmek için müsait şartları haiz bulunmuyordu. Bundan başka, iktisadî nokta nazardan dahi, sabık mülkdarların kölesi olan Rus köylüsünün ekseriyeti, şahsî mülkiyet ve teşebbüsün gayretli müdafii olmayı gerektiren yüksek seviyeye malik değildi.

Bu şerait içerisinde, kolhoz zincirlerini Rus köylüsüne takmak gayet kolay olacaktı ve Kremlin, bu cihetten, hakikî bir mukavemetle karşılaşmayacağına emin bulunuyordu.

Kafkasyada ise vaziyet tamamen başka bir manzara arz ediyordu. Kafkasya an'anesi, müstereken toprağına sahip olma sistemine tamamen yabancı idi. Kafkasyada hususî mülkiyet, toprak mülkiyetinin esas şeklini teşkil ediyordu. Bir çok bölgelerde ve bilhassa sarp dağların ve Hazer denizinin kurak kıyı arazisini işlemek ve verimli hale sokmak için yüksek toprak bilgisine ve karışık sulama tesisatına ihtiyaç vardı. Bu toprakları da, asırlardanberi sahipleri bulunan aynı aileler işliyorlardı. Velhasıl hususî mülkiyet an'anesi Kafkasyada yüzlardanberi devam edegelen bir eskilik gösteriyordu.

Hususî mülkiyet an'anesinin yerleşmesine, ayrıca, Kafkasyanın hususî ahlak ve âdetleri de yardım etmişti. Her Kafkasyalı ev sahibi, sosyal vaziyeti ne olursa olsun, kapısını çalan her misafiri lâıyık vechile kabul ve ağırlamak mecburiyetinde idi. Kollektif ekonomide ise buna imkân yoktur. Kafkasyada misafir, hususî ekonominin hususî misafiri idi. Rusyada cari „Obşçına“ sisteminde ise, böyle bir şey mevzubahis olamazdı, çünkü bu sistemde, misafir kabulünde, hiç bir ev sahibinin, kollektif mülkiyetten israf yapmağı hakkı yoktu. Kafkasya ferdiyetçiliğı, başka bir çok millî an'anelerinde dahi ifadesini buluyordu ki, bu da, Kafkasya köylüsünün psikolojisini, köksal bir surette, Rus köylüsünün psikolojisinden ayırt ediyordu.

Şunu da kaydetmek lâzımdır ki, Kafkasya köylülerinin iktisadî vaziyeti,

merkezî Rusya köylülerinin iktisadî vaziyetinden kat kat yüksekti. Aynı şey, yerli halk sistematik bir surette kötü araziye kovularak, münbit araziye Ruslar iskân edildiği, Şimalî Kafkasya için de varittir.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Kremlin, umumî kollektifleştirme harekâtına başladığı zaman, ayrı ayrı bölgeler arasında fark gözetmiyordu. Rusyaya tatbik edilen usullerin aynı, Ukrayna, Türkistan ve Kafkasyaya da tatbik edildi.

Sovyet hükûmetinin neşrettiği kararnameye göre, evlerinin damı tuğla veya demirden, döşemesi tahtadan olan bütün ev sahiplerinin „kulak“ (yâni köy burjuvası) ad ve merhametsizce „tasfiye“ edilmeleri lâzım geliyordu. Aynı kararname, iki beygir ve bir kaç inek sahibi köylülere de teşmil edildi.

Merkezî Rusyada bu vasıfta köylüler hemen hemen yok denecek kadar azdı. Halbuki, Şimalî Kafkasya ve Ukrayna da orta halli her köylü bir kaç beygir ve inek sahibi bulunuyordu. Böylelikle, Sovyetler Birliğinin bu bölgelerinde köylünün ekseriyeti „kulak“ addedilerek „tasfiye“ ye tâbi tutulduğu halde, Rusyanın kendisinde „tasfiye“ edilen „kulak“ lar nisbeten azdı.

Kollektifleştirme nasıl cereyan ediyordu ve köylüye ne kazandırdı?

Bunu, makale sahibinin doğduğu ve bütün cebrî kollektifleştirme devresiyle bu devreyi takip eden açlık yıllarını geçirmiş olduğu Şimalî Kafkasyada tetkik edelim.

Kollektifleştirmenin hazırlık safhası Şimalî Kafkasyalıları tarafından büyük birşüphe ile karşılandı. Yapılan muazzam propagandaya rağmen, rus ırgatları müstesna, kollektifleştirmenin köylüye bir faide temin edeceğine Şimalî Kafkasyada kimse inanmıyordu.

Kollektifleştirmenin ciddi olarak ele alındığı belli olduktan sonra, aksakallılardan müteşekkil heyetler bazı eyalet

merkezlerine müracaat ederek bundan vaz geçilmesi için istida ve ricalarda bulundular. Böyle bir heyet de, Adige muhtar eyaleti icra komitesi reisi Hukurata müracaat etti. Bu müracaatın neticesi çok acıklı oldu, delegelerin hepsi, Sovyet hükûmetine karşı ajitasyon suç ile itham edilerek tevkif ve temerkuz kamplarına gönderildiler.

1929 yılının ilk baharında, kollektifleştirme tazyiki artınca, aynı eyaletin kadınları büyük bir nümayiş tertip ederek, eyalet başkendi „Krasnodar üzerine yürüyüş“ yapmağa karar verdiler. Fakat bunlar başkende kadar gidemediler. Yerli komünistler böyle bir nümayişin feci akıbetini önceden bildikleri için, bunları yolda durdurarak, dağılmalarını ve evlerine dönmelerini ikna ettiler. Mamafî bu, yürüyüşe iştirak eden kadınları kurtaramadı; bir çokları tevkif ve hapishanelere gönderildiler. Bu suretle, belki de tarihte ilk defa Kafkasyalı kadınlar hapishaneye girmiş oldular.

Çok geçmeden, ekseriyeti rus olan propagandacılar köylere dolarak, müstakbel kolhozlardaki hayatı, kolhozların emrine verilecek traktörler ve diğer bir çok makineler sayesinde herkesin nasıl rahat edeceğini ballandıra ballandıra anlatmağa başladılar. İnanmayanlara veya itiraz edenlere de derhal „sabotajcı“ damgasını yapıştirarak, bu gibileri tecrid etmeğe çalıştılar.

Köylünün ekseriyeti kolhozlara girmek istemediği halde, tertip edilen umumî toplantılarda, tehdit ve tetbiş neticesinde alınan kararlarda, emekçi bütün köylülerin memnuniyetle kolhozlara girmek istedikleri ve yalnız „kulaklar“ la yarıdakçılarının kollektifleştirmeğe karşı mukavemet göstererek kolhozlara girmek istemedikleri yazılıyordu.

Her kolhoz, aşağı yukarı, 150 haneden teşekkül etmişti. Köylülerin mülkiyetinde bulunan bütün ziraat âletleri, bey-

gırlar, büyük ve küçük baş hayvanlar ellerinden alındı; kolhoz hayvanlarına mahsus büyük ahırlar ve hububat için büyük anbarlar inşa edilmek üzere, bütün ağıl, ahır, anbar, samanlık gibi yerler sökülerek köy haricine taşındı; İhtiyarlar, hamile kadınlar, çocuklar zorla çalıştırılmak üzere tarlalara sürüldüler; umumi muthaklar ihdas edildi. Kısaca, köylü temerküz kampları rejimine tâbi tutuldu. Soyulan kolhozcular doyuncaya kadar yemek yiyemedikleri gibi, ellerinde para kalmadığı için, yırtılan üst başları yerine yenisini alamayacak vaziyete geldiler.

Ancak „işç yarayan“ kolhozcular umumi kazanlardan yemek yiye biliyorlardı. Bunlardan bir çoğu evdeki dermansız ihtiyarları ve çocukları geçindirmek için geceleri bahçelerinde çalışmak suretiyle sebze yetiştirmeğe başladılar. Fakat, bunlar, öyle tahamülsüz bir vergiye tâbi tutuldular ki, bundan vaz geçmek mecburiyetinde kaldılar. Büyük vergiye tâbi tutulduğu için, tavuk ve diğer kümes hayvanlarını dahi kimse beslemeğe cesaret edemiyordu. Kolhozcuların dediği gibi, Stalini doyurmak için, tavukların yumurtladığı yumurtalar kâfi gelmiyordu.

Kolhoz teşkilâtı, geniş idare kadrosunu iltizam etmektedir. Bu idare, kolhoz başkanı başkan muavini, kâtip, muhasebeci, hesap memurları, kolbaşları, parti kâtibi, köy şurası başkanı, köy şurası başkan muavini köy şurası kâtip ve muhasebecisinden teşekkül eder. Ayrıca kolhozda milis, posta, sağlık ve sair teşkilâtları da vardır ki, istihdam edilen memurların sayısı mühim bir yekûn teşkil ediyordu.

Bütün bu memur ve aileleri kolhoz emeğine iştirak etmezler. Netice itibarile, 150 haneden ve 300—400 iş görme kabiliyetinde olan insanlardan teşekkül eden kolhozda, ameli olarak, çalışanlar aç ve sefil köylü kitlesidir ki, emeğinin

mahsulünü kalabalık kolhoz memur ve aileleriyle paylaşmak zorundadır. Diğer taraftan, asıl aslan payını, „varidat fazlası“ namı altında ve tesbit ettiği asgari fiyatla alan devleti de nazarı itibara alırsak zavallı kolhozcuya emeğinin karşılığı olarak hemen hemen hiç bir şey kalmamaktadır.

Köylünün bu şekilde soyguna uğraması, hürriyetsever Kafkasyada bir çok silâhlı isyanlara sebebiyet verdi. Karacay, Kabartay-Malkar, Ossetin ve Çeçen-İnguş halkları ayaklandılar. Güney Kafkasyada isyan eden Azerî Ermeni ve Gürcü köylülerinin başında bulunan imamlar ve papaslar din farkı gözetmeden „asi“leri anda getiriyor ve takdis ediyorlardı. İsyancıları bastırmak için, NKVD hususi birlikleri şöyle dursun, uçak ve topçu kıt'alarıyla takviye edilen kızılordu muntazam birlikleri de iştirak etmişlerdi.

„Kolhoz kuruluşu“, en yüksek noktasını 1933 açlık yılında buldu. Bu açlık, Şimalî Kafkasya, Ukrayna ve Sovyetler Birliğinin diğer buğday bölgeleri köylüsünün antkolhoz mukavemetini kırmak gayesiyle, sun'î bir şekilde tertip edilmişti.

1933 yılı kurak geçmişti ve mahsul vasattan aşağı idi. Mamafî, tabii şartlar içinde, mahsul gelecek yıla kadar kâfi gelebilirdi. Fakat, hükümet çabuk davranarak, gerek geçen yılın ve gerekse bu yılın „varidat fazlasını“ zorla köylünün elinden aldı. Böylelikle çok kısa bir zamanda bütün anbarlar boşaldı.

O zamana kadar hiç açlık görmeyen Şimalî Kafkasya ve Ukrayna şehir ve kasabalarının sokakları, 1933 yılının son baharında, açlıktan ölen insanların cesetleri ile doldu. Cesetleri toplamağa ve doğru dürüst gömmeye zaman kâfi gelmiyordu. Bütün cesetler, kim olduğu ve nereden geldiği tahkik edilmeden umumî çukurlara dolduruluyor ve öyle gö-

mülüyordu. Kedi, köpek, fare ve ot en leziz yemekler sayılıyordu. Çok kere yamyamlık vak'alarına dahi rastlanıyordu.

Bununla beraber, Sovyet aristokrasisi, Sovyet hayat şartları içinde, mükellef yaşamak için gerekli her şeyi „kapalı tevzi yerleri“ denilen hususi mağazalardan satın almak imkânına malikti.

Aclık bitti. Takattan düşen köylü sıkı bir surette kolhoz sistemine zincirlenmiş bulunuyordu. Bu sistem Kafkasya

hayatının an'anevi esaslarını köksal bir surette ihlâl etti; Kafkasyaya, yüz binlerce en iyi evlâtlarının hayatına mal oldu ve Kremlin tarafından gayrı rus halklara geniş bir surette tatbik edilen bir nevi Genocide (halkların topyekûn imhası) den başka bir şey değildi.

Kafkasya halklarının ruhuna tamamen yabancı olan bu sistem, Kafkasyada Sovyet hâkimiyeti tasfiye edildiği anda iz bırakmadan ortadan kaybolacaktır.

Azerbaycanda fikir hareketleri

Yazan: Süleyman Tekiner

I — Rus istilâsına kadar

Tarihte yakın çağın başlangıcı olarak kabul edilen, Avrupada absöütizmin ilgası, demokrasi rejiminin başlaması ve dünyada ilk defa olarak İnsan Hakları Deklarasyonunun ilânını intaç eden 18 inci yüzyıl Fransız İhtilalini müteakip Avrupanın her tarafında milliyetçilik fikirlerinin kuvvetlenmesine şahit oluyoruz. 19 uncu yüzyıl ise baştan başa milliyetçilik duygusunun siyaset alanında çarpışmalarile doludur.

Fransız İhtilâli, İngilterede filozof John Locke (1632—1704) tarafından formülleştirilerek sonraları Amerikalılarca da kabul edilmiş olan İnsan Hakları Nazariyesini pratik alana koymuştu. 19 uncu yüzyılda ilimde kaydedilen ilerleme ve devletlerin demokrasi prensiplerini kabul etmeleri, her tarafa felsefe ve edebiyat üzerine büyük tesirler icra etmişti. Şüphesiz ki, Rusya gibi her türlü hürriyet prensibi ve insan haklarına düşman kesilmiş olan müstemlekeci bir memleketteki fikir hayatı da bu tesirlerden âzade kalamazdı, nitekim kalmadı da.

Azerbaycanın coğrafi mevkii ve bir Rus sömürgesi olması hasebile Garp âleminde vukubulan hürriyet alanı ve fikir hayatındaki gelişmelerin, buraya yalnız Rusya'dan sızıp geçebilmesine rağmen, hürriyet ve istiklâliyetlerine düşkün bulunan Azeri Türkü Garb'ın bu ileri fikirlerini benimsemek ve tatbik mevkine koymakta hertürlü fedakârlıklara katlanmıştır. Azeri Türkünün hürriyetseverliğini, mükaddes kanlarla kahramanlık destanları yazmış büyük vatan evlâdı Cevat Hanlar'ın düşmanla vâki gırtlak gırtlığa savaşlarında olduğu gibi, büyük fikir adamlarının hayat ve faaliyetlerinde de müşahade ediyoruz.

19 uncu yüzyılın başlangıcında Azeri Türkü'nün imkân dahilindeki mukavemet hareketine rağmen, mütecaviz Rus Ordusu güzel Vatanımızın mukaddes topraklarını kanlı çizmelerile kirletti. Mahud Rus istilâsile birlikte, sonraları İstiklâl Mücadelesi gibi şerefli bir davayı ele alarak, Azeri Türkü'nün müstakbel istiklâlini hazırlayacak müte-

fekkir bir zümre de doğmuştu. Bu zümre, Azerî Türkü'nün kültür seviyesini yükseltmek, millî malbuatı yaratmak, millî lisanı kuvvetlendirmek ve halkı, Millî ruh ve terbiye ile yetiştirmekle mükellef bulunuyordu.

Rus istilâsına karşı cephe alacak olan bu zümre, bir taraftan Rus tazyiki, diğer taraftan da, hâlâ geri İran harsının tesirinde bulunan halkın, her türlü yeniliye güvensizliği ve cehâleti yüzünden büyük mâniyalarla karşılaşmıştır. Bunun içindir ki, milliyetperver mütefekkir Azerî zümresi, müstevliye karşı mücadelesinde, her şeyden evvel halk arasındaki cehâletin kaldırılmasına büyük önem vererek işe bundan başlamayı münasip görmüştü.

Ne İslâm İrandan, ne de istilâsını muhkemletmeye çalışan Rus'tan gelecek medeniyetle, hürriyete kavuşulamayacağına kani bulunan bu zümre, millî lisanla halka hitap ederek, istilânın millî varlığı imhâye götürceğini ona anlatmak yolunu tutmuştu.

Bir sıra millî cemiyetler gibi, Azerbaycan'ın da içtimai, iktisadî, edebî ve fikrî hayatında bir teceddüt devri olarak kabul edilen 19 uncu yüzyıldaki bu edebî-fikrî gelişmelere geçmeden, bu devre kadar vâki edebî, içtimai ve fikrî durumu kısaca olarak hulâsa edelim:

Her hangi bir cemiyetteki edebî ve fikrî hâdiselerin tebarüz ettirilmesinde yazılı edebiyatın mühim bir âmil olduğu keyfiyetini gözönünde bulunduracak olursak, Azerbaycandaki fikrî gelişmelerin başlangıcını, Dede Korkut devrine kadar götürmek icap edecektir.

Milâdın 8 inci yüzyılında yaşamış olduğu tahmin ediliyorsa da, nerede ve ne zaman yaşadığı belli olmayan Dede Korkut'un varlığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Fakat, „Dede Korkut kitabı“ adında masallarda mürekkep bir eseri vardır ki, Berlin Kütüphanesindeki

nüshasından kopye edilerek 1332—1916-senesinde İstanbul'da basılmıştır.

Azerî Türkçesi ile yazılmış olan bu kitap, bütün Türk Edebiyatı tarihi bakımından kıymetli bir vesika sayılır. Oğuz geleneklerinden alınmış bir takım masallardan ibaret olup, Türkün her işde, her yerde beraberlik ve birlik duygusu, eşsiz kahramanlığı ve derin aile sevgisi gibi üstünlüklerini tebarüz ettiren bu eser, o zamanki cemiyetin millî, mefkûrevî hususiyetlerini öğretmek bakımından da çok değerlidir.

7 inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren cihanşümul bir mahiyet alarak Arabistan yarımadasının dışında süratle yayılmakta olan İslâmiyetin, bu dini benimsemekte olan milletlerin içtimai, iktisadî, edebî ve fikrî hayatında yeni bir devir açmış olduğuna şahit oluyoruz. Bu büyük hâdisenin tabii bir neticesi olarak İslâm camiasına dahil milletlerden, bilhassa Araplar, İranlılar ve Türkler'in müşterek gayretleri ile kurulmuş olan Şark-İslâm medeniyeti, 5 inci yüzyılda Garbî Roma İmparatorluğunun inkırazı üzerine sukut etmiş olan ilk çağ medeniyeti ile, 15 inci yüzyıl Rönesans medeniyeti arasındaki boşluğu doldurmakla kalmayarak Batı medeniyetinin süratle gelişmesinde de müessir âmil olmuştur.

İslâm medeniyetinin doğuş ve gelişminde, Arap olmayan milletlerden, Farslarla Türklerin dahi müessir unsurlar oldukları bahsinde, Doğu ve Batı müellifleri mütefiktirler. 14 inci yüzyılın meşhur Arap tarihçilerinden olan İbni Haldun ve „La Litterature Arabe“ adlı eserinde Abbasiler devrini tasvir eden Fransız müelliflerinden Huat'ın, bu hususatı tebarüz ettirmiş olduklarını yazımızda faydalandığımız M. E. Rezulzade'nin „Azerbaycan Şairi Nizami“ adlı eserinden de öğreniyoruz.

İşte, tarihî, geopolitik ve etnik şartlar, bundan sonraki devirlerde Azerbay-

candaki içtimaf-edebi ve fikri hayatını, sözü geçen Şark-İslam medeniyeti muvacehesinde mütalaa etmemizi zaruri kılıyor.

İslâm camiasının faal bir unsurunu teşkil etmiş olan Azeriler'in, bu camiaya mensup milletlerin eseri bulunan Şark-İslâm medeniyetinin gelişmesindeki hatırı sayılır hizmetlerini de kaydetmek lâzımdır. Mimari, çinicilik, nakkaşlık, hattatlık, tıp ve hey'et gibi mücerret ilim ve sanatlardan başka, İslâm camiasının fikir hayatında da, bilhassa felsefe, tasavvuf, edebiyat sahasında da Azeri mütefekkir, edip, şair, sanat ve ilim adamlarının sayısız eserleri birer âbide olarak yükselmektedir.

Tasavvuf felsefesinin mürcidi bulunan Mevlana Celâleddin-i-Rumi'nin mülhem olduğu Şems-i-Tebrizi, sâfilığın mütefekkirlerinden Gülşen-i-Râz müellifi Şeyh Mahmud Şebisteri, Hurufiliğin müessisi olarak tanınan Şeyh Feyzullah-i-Nâimî, tanınmış halveti mürcidlerinden Seyyit Yahya-i-Şirvanî gibi büyük şahsiyetler bu meyandadır.

Şark-İslâm medeniyetinin esas unsurlarından birisini teşkil eden klâsik İran edebiyatında da, Azeriler'in kayda değer yeri vardır. 11 inci yüzyılda yaşayarak o zamanki Azerbaycanlı hükümdarların hayat ve icraatlarını nazmetmiş Tebrizli Katrani'den başka, 12 inci yüzyıl, yaşattığı Nizâmî Genceli, Hakani-i-Şirvanî, Feleki-i-Şirvanî, Mücir-i-Beylekani ve Ebulûla-i-Gencevî gibi dâhi sanatkâr ve mütefekkirlerle adeta ögünmektedir. Bu büyük ilim ve fikir adamlarının, eserlerini zamanın resmî dili olan Farsça yazmaları, mensup bulundukları muhit ve cemiyete bağlı kalabilmelerine bir mâni teşkil edememişti. Geniş görgü, içli duygu ve müterakkî fikirlerle, 12 inci yüzyılın mümtaz siması mâruf büyük şair ve mütefekkir Genceli Nizâmî üzerinde biraz durmak, devrin fikir hayatının bariz husu-

siyetlerini tebarüz ettirmek bakımından önemlidir.

Önasyada ikinci bir Türk vatanının kurulmasını sağlamış olan Melik Şah'ın (1072—1092) ölümüne başlayan dahili kargaşalar, büyük Selçuk İmparatorluğunun Atabekliklere parçalanmasını intaç ettirmiş, bu kargaşalıkları ise, bir taraftan Haçlı seferleri, diğer taraftan da Moğol istilâları takip etmişti. Bu dahili kargaşalık ve harici istilâlardan nisbeten mâsum kalan Şirvan Şahlığı ise (Azerbaycan), ciddi buhranlar geçiren İslam medeniyetine bir sığınak haline gelmekten başka, Nizâmî gibi dehanın yetişmesini de sağlayabilmiştir.

Nizâmî yaratıcılığı için birer tetkik mevzuu teşkil etmiş, muasır cemiyetimizin bile esas umdeleri olarak kabuledilen fert, cemiyet, din, devlet, sosyal ideal, adalet, kadın ve şair bu gibi meseleler, 800 sene evvel yaşamış bu büyük mütefekkir tarafından en rasyonel bir şekilde işlenmiştir. 20 inci yüzyıl insanları için hâlâ erişilmek istenen bir hedef olmakta devam eden ideal cemiyet, 12 inci yüzyıl mütefekkirinin mahir kalemile en ince teferuatına kadar çizilmiştir.

İnsan, en yüksek kıymetini Nizâmî de almıştır desek mübalâğa yapmamış oluruz. Nizâmî'nin tasvir ettiği insan, bütün zorlukları yenererek tabiata hâkim olmasını bilen, ilim ve sanat sahibi olan kâmil bir insandır. „Öğrenmekten sıkılmayan insandır ki, sudan inci, taştan da bal çıkarır.“ (M. E. Resulzade, Az. Şairi Nizâmî, Sahife 258). Bağlı bulunduğu ideal için büyük mahrumiyetlere katlanmasını bilmek, nefesine hâkim olmak, hayatı sevmek- bütün bunlar, Nizâmî'nin insanda görmek istediği vasıflardır. „Halka kavuşmak, halka faydalı olmak- işte insanlığın sıfatı.“ (sah. 257)

Sosyal düzen ve adaleti cemiyetin temeli olarak kabul eden Nizâmî, bu düzenin her hangi bir şekilde bozulmasını

dan devleti, bizzat hükümdarı mesul tutuyor. Bunun için devlet idaresinin becerikli ve âdil ellerde bulundurulması lüzumunu belirterek, „El ayağın çalışmasından memnun değilse, sorumlu baştır.“ (Sa. 273) diyor. Cemiyetle ferdin karşılıklı münasebetleri bahsinde Nizami, „Dünyayı güldürdüğü içindir ki, güneş kendisi de gültüyor.“ (Sa. 268) ve cizesi ile ferdi, cemiyet için faydalı olmaya davet ederken, „Hiç bir ferde cebbarlık ve gururla bakma, O da kendisine muhteşemdir.“ (Sa. 273) tavsiyeleri ile de cemiyetten, ferdin ana hak ve hürriyetlerine âzami saygı gösterilmesini talebediyor.

Cebir ve istibdat üzerine kurulmuş hâkimiyetin pâyidar olamayacağına kani bulunan Nizami, zamanın hükümdarını ikazetmek maksadile, „Padışahın asıl düşmanı, zülüm işleyen memurlardır, halk zülüm yaptırandan döner.“ (Sa. 273), „Dünya hiç bir padişaha kalmamış, sana da kalmıyacak.“ (Sa. 273), „Cihanda bâki kalabilmek için cihana faydalı ol.“ (Sa. 273) gibi hekimâne tavsiyelerde bulunmaktan başka, aynı zamanda cesaret ve fedakârlığın da bir örneğini vermiş oluyor.

Adalet unsurunu devlet'in temeli olarak kabul eden Nizami, bu unsuru Türk Devleti için tabii bir hal olarak kabul ediyor. „Mahzen-ül-Esrar“ adlı eserindeki hikâyelerin birisinde, ihtiyar kadının Sultan Sencer'e: „Madem ki âdil değilsin, demek Türk değilsin“ (Sa. 275) şeklinde hitap etmesi, veya „Adil olmayan Türk de olmaz“ kanaatine varmış olması bu hususu teyit etmekten başka, Büyük Nizamînin Türk oğlu Türk olduğu bahsinde de en ufak bir şüpheyi mahal bırakmıyor.

Uzun ve verimli çalışmaların mahsulü olarak M. E. Resulzade'nin meydana koymuş olduğu „Azerbaycan Şairi Nizami“ eserinde, büyük şair ve mütefekkir üzerinde yapılan derin tetkikler neticesi

olarak, Şair'in milliyet, mefkûre ve yaratıcılığına taallûk eden meselelerde varılan beynelmilel mahiyetteki sonuçlar, şüphesiz ki, klâsik edebiyat ve felsefeyi tetkikle meşgul kimselerin, Nizami bahsindeki mevcut görüş ve kanaatlarında esaslı değişiklikler yapılmasını zaruri kılacaktır.

Nizami yaratıcılığı ile, işlemiş olduğu mevzuları esassı bir şekilde incelemiş bulunan müellif şu sonuca varıyor: „...Konuları araştırılınca, Nizamînin Fars nasyonalizminden uzak, Türk sevgisi ile dolgun, Kafkasya muhit ve şartlarına bağlı, yurdunun tarihî mukadderat ve geopolitiğinden doğan kaygılarla ilgili olduğu görülür ki, bu suretle O, elbette bir Azerbaycan Şairidir.“ (Sa. 31)

13 üncü yüzyıl Azeri fikir hayatında tanınmış şahsiyet olarak Hasanoğlu Mahlâsile maruf olan Şeyh İzzettin-i Asfarayi'dir. 13 üncü yüzyılın sonları ve 14 üncü yüzyılın evvellerinde yaşarak, meşhur sûfilerden Râz-i-Addin Lâlâ'nın müridi Cemalettin-i-Zâkirinin müridlerinden olan Hasanoğlu divanı'nın, 1 inci yüzyılda Azerbaycan ve Anadolu'da pek maruf olduğu Devletşah Teskeresinden anlaşılmaktadır.

Gene, 14 üncü yüzyılın tanınmış siyasi ve edebî şahsiyetlerinden birisi, fıkıha aitt Arapça eserleri ve Türkçe divanlarıyla Mısır ve Suriye Türkleri arasında da şöret kazanmış olan Sivas Sultanı Kadı Burhanedin'dir. (745—801)

Şüphesizki, 14 üncü yüzyıl Azeri edebî ve fikir hayatının en kudretli şahsiyeti Nesimi'dir. Süratle gelişen edebî yaratıcılığı ve felsefî fikirlerle Irak, Azerbaycan, Şimalî İran ve Anadolu gibi geniş sahaları uzun bir müddet kuvvelli tesirleri altında bulunduran Nesimi, bütün Türk edebî ve fikri hayatının da yüksek mümessillerindendir. Nesimi, Sufi tarikatlarından olan Hurufiliğin müessisi meşhur Fazılullah-ı-Hurufi'nin

haleflerinden olup, bu tarikatı intişar ettirenlerdendir.

Türkler, başkaları gibi kılıç kuvvetile değil, sırf kendi arzularile kabul ettikleri İslâmiyeti, az zamanda benimsediler ve henüz islâm camiasına girmemiş veya girip te onun akidevi esaslarını tam manasile benimsememiş kardeşleri arasında propagandasını yapmaktan da geri durmadılar. İşte, Azerî edebiyat ve fikriyatının islâmî şekilde ilk gelişmesi bu suretle, dinî bir mahiyette oldu. Dinî tarikatları yaymak maksadile göçebe kardeşleri arasına giren bir çok dervişler, bu yeni mefkûreyi onların anlayacakları ve zevk alabilecekleri bir bedîî şekil ile yaymağa çalışıyorlardı.

Azerbaycan ve Irak'ta İlhanlılar hâkimiyeti devrinde yaşamış olan Nesimî, Hurûfîlik tarikatının İran ve Anadolu Türkleri arasında yayılmasında büyük rol oynamış ve bu maksatla Sultan Murat I zamanında Rumeline bir seyahat ta yapmıştır. Hurûfîlik tarikatı'nın mefkûrevi esasları, tarikatın müessisi olup, Nesimîce de Sahib-üz-Zaman addedilen Fazlullah-i-Hurûfî'nin meşhur „Cavidanname“ adlı eserinde hulâsa edilmiştir. Hurûfîler Ayat ve Hadis-i-Serifleri harfler vasitasile şerh ediyorlardı. İşte, bu tarikata Hurûfî denmesinin sebebi de budur.

„Cavidanname“ hicrî 833 tarihinde Fereştezade Abdülmecid İzzettin tarafından „Aşknameyi İlâhî“ adı ile Farsçadan Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Nesimî, yazmış olduğu Türkçe ve Farsça divanlarında da hurufîlik felsefesinden ayrılmamıştır, Rumeli seyahatı sırasında hurufiliği açık neşir ve propaganda eden Nesimî, Halep'te bulunurken, zahir ehlinden saklanması gereken sırları açığa vurunca, şer'îen katline ferman verilmiş ve derisi yüzülmek suretile öldürülmüştür.

Nesimî'nin tesis etmiş olduğu edebî mektep, ta Fuzulî'ye kadar bütün Türk

Şair ve Mütefekkirleri üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Bu edebî mektebin tesiri ile yetişerek Azerî edebiyatında Hatayî mahlâsı ile mâruf olan Şah İsmail, aynı zamanda mühim bir siyaset ve fikir adamıdır. Hicrî 907 tarihinde Tebriz tahtını ele geçirerek Horasandan Diyarbakır, ve Bağdattan Derbend'e kadar vâsi memleketleri tacı altında birleştirmekle Safevî Hanedanını tesis etmiştir. Hatayî eserlerinin en önemlileri, şairin felsefî fikirlerini terennüm eden parçalarıdır. Bu fikirler başlıca olarak, cemiyet için iman sâhibi, yüksek mânevîyata malik metin, şahsiyetler yetiştirebilmeye mâtuftur. Hatayîye göre, maneviyatça yüksek olan şahsiyetler ezeli şahsiyetlerdir. Varlık ile başlamış olan bu şahsiyet, varlığın sırlarına vakıf olarak hayatî vakıaların da şahidi olmuştur. Bundan başka, biri diğerine çok yakın bulunan „Hak“ ile bu kuvvetli şahsiyet umumî sırlara da vakıftır.

16 ıncı yüzyılda yalnız Azerbaycan edebiyat ve fikriyatının değil, büyük sanat kudreti ve tekmil tahsili ile bütün Türk dünyasının en mâruf şahsiyeti olarak Türkün şîr dehası Fuzulî'yi zikretmeliyiz.

Fuzulî, uzun zamanlar Türk edebiyatı san'atı ve fikriyatının muhtelif sahaları üzerinde müessir olmuştur. Nesimî ve Nevayî'den sonra yalnız Fuzulî' dir ki, Türk dünyasının her tarafında eserleri yayılmış, sevilerek okunmuş ve taklit edilmiştir. Fuzulî'nin yetişmiş olduğu yalnız Azerî sahası değil, Osmanlı ve Çağatay edebiyatları da asırlarca onun kuvvetli nüfuzu altında kalmıştır. Nesimî ve Hatayî'de olduğu gibi, Fuzulî'de meslek propagandacılığı son haddini bulmamakla beraber, felsefî tasavvufî fikirlerin, onun yaratıcılığı için bir ilham kaynağı teşkil ettiği bariz bir şekilde eserlerinde görülmektedir. Meselâ, „Leylâ ve Mecnun“ eserinde terennüm ettiği aşk, dinî duygulardan uzak, alelâde

maddî bir aşk olmayıp ilâhî ve plâtonik bir aşktır.

Profesör Köprülü'ye göre Fuzulî eserlerinin asırlarca aynı tazeliği, aynı kuvveti muhafaza ederek yaşamayı, yaşadığı ve yaşattığı mefkûrevî ve ilâhî aşkın, insanlık fevkiye çıkan yüksek mahiyetinde, ruhun ızdıraplarını tatlı bir teselli ile avutan derin felsefesindedir. (Divan edebiyatı antolojisi)

Farsçanın müthiş tahakkümüne rağmen Azerî Türkü'nün varlığı demek olan dilini muhafaza ederek, Türk umumî harsının vahdet ve manevî birliğinin bozulmaması yoluna hizmet edebilmesinde Fuzulî'nin çok mühim rolü olmuştur.

Rus Türkologlarından Prof. Samoyloviç, „Türk Halklarının Edebî Dillerinin İnkişafı“ mevzuundaki derslerinde Orhun - Turfan, Kaşgar-Harzem, Sırderya ve Çağatay edebî dil ocaklarından başka, bir de Küçük Asya (yahut Yakın Şark) edebî dil ocağını zikrediyor. Prof. Samoyloviç'e göre Selçuk, Osmanlı, Azerî edebî dil ve hareketleri işte bu son Yakın Şark edebî dil ocağının üç sütunundan ve tekâmül devrelerinden ibarettir. Mütakabil münasebetle yekdiğerile daimî bir rabıtada bulunan bu üç edebî lisandan, Selçukî'ler devrindeki lisan Osmanlı edebî lisanının temelini teşkil ettiği gibi, Azerî ve Osmanlı kavmi de, muayyen bir Oğuz menbaından çıkmış, bir müddet müşterek bir hayat yaşadıkları sonra, muhtelif tarihî sebeplerle ayrılmış ve ondan sonra da yekdiğeri ile sıkı münasebette bulunmuşlardır.

Osmanlı ve Azerî edebiyatını tam suretle ayıran ve her birisine muayyen, ve müstakil bir inkişaf yolu gösteren en büyük sebep, Garpte Osmanlı İmparatorlu-

ğunun, Şarkta ise Safevî hanedanının teşekkülünden ibarettir. Muayyen iktisadî ve tarihî sebeplerin neticesi olan bu iki hâdise, tabîî bir suretle yaşayan ve seyir halinde bulunan iki edebî dilin ve harsın merkez'i kat'î halini alarak onların ana seciyelerini tayin etmiştir. (Prof. Köprülü-Fuzulî Hayatı ve Eserleri)

Azerî edebî dili ve edebiyatı ile bir tesanüt halinde inkişaf edegelen fikir hareketleri de yukarıda hulâsa edilen bu ana hatlardan ayrılmış değildir. Safevî hanedanının teşekkülü ile müstakil bir müessese halinde gelişerek billhassa „Altın devirler“ inde, mukteditir sanat ve fikir adamları ile, bir taraftan Horasan, Irak, Şarkî Anadolu, diğer taraftan da İranla Kafkasya Azerbaycanı gibi geniş sahayı nüfuzu altında bulunduran Azerî Türkü, Safevîlerin inkırazı ile eski nüfuz sahasını kaybediyor ki, bu da aynı zamanda Azerî Edebiyat ve fikriyat gelişmelerinin de eski satvetinin ortadan kalkarak adeta mahallileşmesini intaç ettirmiştir. Vaktile bütün Türk dünyasını ideolojik tesirleri altında bulundurmuş olan Nesimî, Hatayî, Fuzulî ve Habibî gibi kudretli şair ve mütefekkirlerin, artık 18 inci yüzyılda yerlerini Vâkif ve Vedadî gibi mahallileşmiş şahsiyetlere terketmelerinin başlıca sebebi de budur.

Azerbaycan edebiyat ve fikriyatının geçirdiği bu mahallileşme hâdisesi, 19 uncu yüzyılın başlangıcında vâki Rus istilâsile azamî haddini bulmakla beraber, mühim bir tarihî vazifenin başarılmada da yapıcı bir rol oynamıştır ki, bu da, halkı Garp medeniyetine kavuşturmak yolu ile, istilâyâ karşı yapılan mücadelede düşman hedeflerini isabetli vuruşlar altında bulundurabilmeğe mâtuftur.

Don-İdil kanalı münasebetiyle

Yazan: Dr. A. Sosyal

Sovyet hükümetini en fazla meşgul eden meselelerden biri ve belki de en mühimmi Don-İdil nehirlerini bir kanalla birleştirmektir. Bu işin tahakkuku için bütçeye mühim miktarda para konmuş, en kudretli ve tanınmış, Alman, Çek ve diğer demirperde arkasındaki memleketlerin mühendisleri seferber edilmişlerdir. İşçi olarak da, Rusyada temerküz kamplarında bulunan 15 milyon mahkûmdan bir kaç milyonu bu işe sevk edilerek en modern makine ve âletlerle işe başlanmıştı.

Plân mucibince bu kanal 1953 yılının son baharında ikmal edilecek ve 1954 yılının ilk baharında istifadeye başlanacaktı. Fakat bolşevik propaganda makinesi, tantana ile, bu kanalın zamanından çok evvel (28. 12. 50 de) ikmal edildiğini radyo ve gazeteler vasıtasıyla bütün dünyaya ilân etti. Bittabi Avrupa ve Amerika matbuatı da bundan uzun uzadıya bahsettiler. 28. 12. 50 de ikmali bu kadar gürültü ile ilân edilen bu kanaldan ancak 1952 nin ilk baharında istifade edileceği anlaşılmaktadır.

Gerek Sovyet gazeteleri ve gerekse muhacir Rus matbuatı bu kanalın açılması fikrini, her şeyde olduğu gibi, Ruslara maletmekte ve ilk defa kanalın yapılması fikrinin Deli Petro tarafından ortaya atıldığını iddia etmektedirler.

Mühendis Glazgov ise büyük projenin Osmanlı Sultanlarına ve Kırım Hanlarına ait olduğunu ve hatta Türkler tarafından kazılmasına başlanılan bu

kanalın, Kazaklar arasında, Türk kanalı adıyla anılmakta olduğunu kaydetmektedir. (1)

Biz bu makalemizde Rus ve diğer memleketler matbucasının şimdiye kadar bahsetmedikleri mühim bir hakikatı tebarüz ettirmeğe çalışacağız. Bu münasebetle o devrin kısaca tarihini ve siyasi vaziyetini gözden geçirmek faydadan hali değildir.

Don-İdil nehirlerini birleştirme fikri, ilk defa olarak Kırım hanzadelerinden olup, Kazana Han tayin edilen Sahip Giray Han'a aittir. Bu fikri Sahip Giray Han'ın hangi şartlar içerisinde ortaya attığını aşağıda göreceğiz.

1 nci Mehmet Giray Han, babası Mengli Giray Hanın zamanındaki sıkı Kırım-Rus dostluğundan hiç te memnun değildi. 1515 de babasının vefatı üzerine, Kırım Han'ı olunca onun ilk işi Litüvanya — Lehistanın dostluğunu temin etmek oldu. Mehmet Giray Han'ın maksadı Türkiye ile Lehistanın yardımıyla Rusyayı tamamen ezmek ve Altınordudan daha kuvvetli bir devlet vücuda getirmektir. Fakat onun bu maksadına engel olan en mühim sebep Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim ile arasının açık bulunması idi. 1520 de Yavuz Sultan Selim'in vefatı ve yerine Kanuni Sultan Süleyman'ın geçmesiyle bu büyük mani de ortadan kalkmış oldu.

Mehmet Giray Han Kırım ve civarındaki işlerini yoluna koyduktan, Litüvanya Lehistan krallıklarıyla Rusyaya karşı ittifak aktettikten ve nihayet Kanuni Sultan Süleyman ile dostane münasebetler tesis ettikten sonra Rusyaya karşı harekete geçmeğe hazırlanıyor. Bu

(1) W. Glazgov, „Ukrainskiy Samostiynik“, München, 6. 5. 1952, No 14 (115). „Kazaçiy Vestnik“, München, Juni 1952, No 2 (95).

esnada Kazan Han'ı İçim Han'ın ölümü ve Rusların müdahalesiyle Rus taraftarı Şeyh Ali isminde birisinin Kazan Hanlığını ele geçirmesinden memnun olmayan Kazanlılar Kırma bir heyet göndererek Kırım Hanzadelerinden birisinin Kazana Han olarak tayin edilmesini rica ediyorlar. Kazandaki bu hâdiseler ve Kazanlıların bir Han istemeleri Mehmet Giray Hanın çok işine yarıyor.

Mehmet Giray Han'ın maksadı şu idi: Evvelâ, parçalanmış, Altınordu devletinin yerine, teşekkül etmiş olan Kazan ve Astrahan Hanlıklarını birleştirerek başlarına Kırım Hanzadelerinden birisini getirmek ve bu memleketleri kendi nüfuzuna almak. Ondan sonra da, bu Türk memleketleriyle birlikte, Türkiye ve Lehistanın'da yardımını temin ederek Moskova'ya karşı yürümek ve Rusya'yı tasfiye ettikten sonra Kazan, Astrahan, Kafkasya Türk ve müslümanları ve daha Şarkta Baskır, Özbek, Kırız ve diğer dağınık Türk kabilelerini birleştirerek kuvvetli bir Türk müslüman devleti meydana getirmek.

Mehmet Giray Hanın ilk işi kardeşi Sahip Giray Han'ı kuvvetli bir ordu ile Kazana göndermek oluyor. Sahip Giray Han büyük zorluklarla karşılaşmadan Kazanı işgal ediyor ve Şeyh Ali ile taraftarlarını memlekettten tardederek Kazan Hanlığını ele geçiriyor. Diğer taraftan Mehmet Giray Han Astrahan'a elçi göndererek Astrahan Hanını Kazan ile birleşmeğe devet ediyorsa da, Astrahan Han'ı bu daveti reddediyor ve Moskova tarafına geçiyor. Bunun üzerine Mehmet Giray Han şimdilik Astrahanı bir tarafa bırakarak Moskova'ya karşı harekete geçmeğe karar veriyor.

Mehmet Giray Han büyük ordusu ile Moskova üzerine Kırımdan, anlaşma mucibince Sahip Giray Han da oldukça büyük bir kuvvetle Kazandan hareket ediyorlar. Sahip Giray Han Nijninogorod ile Vladimir şehirlerini zapt ve

yağma ettikten sonra Kolomna civarında kardeşinin Kırım ordusuna mülâki oluyor. İki kardeş burada harp vaziyetini münakaşa ederken, Astrahan Hanlarının daimi ihanetleri mevzubahs oluyor ve bu Hanlığı tedip ve kontrol altında bulundurmak maksadıyla, Don-Idil nehirlerini bir kanalla birleştirmek lüzumunu Sahip Giray Han işte burada ilk defa ortaya atıyor.

Bu fikir Mehmet Giray Hanın çok hoşuna gidiyor. Çünkü bu suretle hem Astrahan Hanlığı kontrolü altına girecek hem de Karadeniz, Azak denizi vasıtasıyla Hazer deniziyle birleşmiş olacaktı.

Kırım ve Kazan Hanları Ruslara karşı bu harbi kazandıkları halde bir taraftan yaptıkları taktik bir hata, diğer taraftan da Astrahan Hanının Kırım üzerine yürümesi, ordunun alelâcele Kırma dönmesini intaç ettiriyor. Bu suretle, hazırlıklara başlandığı halde, kanalın açılması işi geri bırakılıyor.

Mehmet Giray Hanın vefatı üzerine Kırım Hanı olan Devlet Giray Hanın zamanında bu kanal meselesi tekrar canlanıyor. Bir taraftan Devlet Giray Han diğer taraftan da Osmanlı Sultanı Sultan İkinci Selim kanal işini yeniden ele alıyorlar ve bazı teşebbüslere geçiyorlar. Meselenin anlaşılması için biraz da tarihten bahsetmek zarureti vardır.

1551 yılında Kırım tahtına oturan Devlet Giray Han Kırım Hanlarının en değerlerinden biri idi. Babasının tahakkuk ettiremediği projeyi, daha geniş bir şekilde tahakkuk ettirmek onun yegâne gayesi idi. Bunun için iki meseleyi kökünden halletmek istiyordu:

1. Altınordunun parçalanmasıyla meydana gelen Kazan ve Astrahan hanlıklarını Kırım hâkimiyeti altında birleştirmek,

2. Vaktiyle Altınorduya asırlarca vergi veren ve Altınordunun parçalanmasıyla teşekkül eden Türk devletlerine hası-

mane vaziyet aldıktan başka, günden güne kuvvetlenen ve umum Türk dünyası için gittikçe daha büyük tehlike teşkil etmeğe başlayan Moskofları imha etmek.

Eğer Osmanlı hükümeti vaziyeti onun gibi görmüş ve anlamış olsaydı bu büyük Hanın gayesini tahakkuk ettirmeğe hiç bir mani kalmazdı.

1552 yılında Devlet Giray Han Rusya sefeti için lazım gelen hazırlıkları tamamlıyor ve aynı zamanda Osmanlı hükümetine müracaat ederek yardım istiyor. Fakat aksi bir tesadüfle tam bu sırada Osmanlı hükümeti Litüvanyaya karşı harp açıyor ve Kırım Hanından yardım talep ediyor. Her ne kadar Kırım Han'ı Osmanlı Sultanını bu karardan vaz geçirmeğe çalışıyorsa da muvaffak olamıyor ve neticede Rusya için hazırladığı orduyu Litüvanyaya karşı kullanmak mecburiyetinde kalıyor.

Moskof hükümeti bu vaziyetten istifade ederek Kazan Hanlığına karşı taarruza geçiyor ve bu Hanlığı istilâ ediyor. Devlet Giray Han Litüvanyada elde edilen muvaffakiyelere rağmen son derece müteessir oluyor. O çok iyi biliyordu ki, bugün Kazan'ın başına gelen, yarın Astrahan'ın, öbür gün de Kırım'ın başına gelecektir. Vaziyetin vehametini Kanunî Sultan Süleymana anlatmak için Devlet Giray Han en değerli adamlarını Türkiyeye gönderiyor ve kendisine Ruslara karşı derhal yardım edilmesini talep ediyor. Kırım Hanı bu münasebetle Kanunî Sultan Süleymana yazdığı mektubunda şöyle diyordu:

„Müslüman Kazan Hanlığı Hristiyan Rusların eline geçti. Bu ülkenin Rus-

ların elinde kalması bütün Müslüman âlemi için bir lekedir. Kazanı kurtarmak için derhal harekete geçmek lâzımdır.“

Kırım Hanı bütün teşebbüslerine rağmen Osmanlı hükümetinden beklediği yardımı alamıyor ve çaresiz kalarak Lehistan Krallığına bir heyet göndererek Ruslara karşı ittifak aktediyor. Bu münasebetle Devlet Giray Hanın Lehistan Kralı Sigismund August'e yazdığı mektup calibi dikkattir. Bu mektupta cezümle şöyle deniliyordu:

„Dostum kiral Hazretleri! Düşmanımız Moskova ümit ettiğimizizin fevkinde işler görüyor. Kısa denilecek bir zamanda bütün Rus prensliklerini eline geçirdi ve büyük bir devlet haline geldi. Şimdi de bizim Türk memleketlerini tehdit etmeğe başladı. Bir Türk ülkesi olan Kazan Hanlığı onun esaretine düştü. Yarın Astrahan, öbür gün de bizim aynı akıbete uğrayacağımız muhakkaktır. Aynı tehlikeye sizin de maruz bulunduğunuzu zannediyorum. Şu halde Moskofun bu yayılmasını durdurmak için sizin o taraftan, bizim de bu taraftan vakit kaybetmeden harekete geçmemiz lâzımdır. Böylece düşmanı ezersek aldığımız memleketlerden Türk olanları bizim, Hristiyan olanları da sizin olur. İhmal etmeyelim...“ (2)

Litüvanya — Lehistan krallıklarıyla ittifak yaptıktan sonra Devlet Giray Han Rusyaya karşı harp hazırlıklarına başlıyor. Osmanlı hükümetinin de kendisiyle birlikte Ruslara harp ilan etmesini veya hiç olmazsa yardım etmesini istiyordu. Fakat ne Osmanlı hükümetinden ne de Litüvanya — Lehistan hükümetlerinden kendisini tatmin edecek bir cevap alamıyordu. 1554 de Astrahan'ın Ruslar tarafından istilâ edilmesi Hanı büsbütün müteessir ediyor. Han, Kanunî Sultan Süleymanın vefatı üzerine Osmanlı tahtına çıkan Sultan ikinci Se-

(2) Bu mektup Varşova Üniversitesi kütüphanesinde Krallara ait vesikalar arasında 626 sayı ile mahluzdur. Bu münasebetle yazılan diğer üç mektup da aynı kütüphanede 705, 809, 1011 sayı ile kayıtlıdır.

Osmanlı, hiç olmazsa Kanunî; orası
Simal'e düşseydi, Han'ın atası (düş-şirke)
Serrav

lime bir heyet göndererek vaziyetin ve hametini kendisine çok acı bir lisanla anlatıyor.

Rusyanın büyümesi, Kazan ve Astrahan Hanlıklarının Rusya tarafından istilası ve Kırım Hanının acı feryadı Sultan ikinci Selim üzerinde tesirini göstererek onu harekete geçiriyor. Fakat onun gayesi bım başka idi ve Kırım Hanının düşüncelerine uymuyordu. Devlet Giray Hanın takip ettiği siyaset yalnız Astrahan ve Kazanın azad edilmesi değil fakat aynı zamanda Orkapı (Perekop) dan İdil boyuna kadar olan sahada Ruslara karşı mukavemet edebilecek bir Türk imparatorluğu kurmak ve Don ile İdil nehirlerini bir kanalla birleştirerek Kafkasyayı da bu birliğin içine almak ve böylelikle Rus yayılmasının önüne geçmektir. Sultan ikinci Selim ise, Kazan ve Astrahanı kurtararak bu toprakları Kırım Hanlığına değil, doğrudan doğruya Osmanlı saltanatına ilhak etmek istiyordu. Onun düşüncesi İdil boyu şehirlerinde ve bilhassa Astrahan kalesinde kuvvetli Türk müfrezeleri bulundurarak Kırım Hanlarını dahi Babîlinin arzu ve emirlerine tâbi kılmaktı.

İşte bu fikir ayrılığından dolayıdır ki, 1555 yılında Devlet Giray Han Rusyaya karşı açtığı sefere, Osmanlı hükümetinden ısrarla yardım istediği halde, Sul-

tan ikinci Selim bu sefere tek asker bile göndermiyor. (3)

Litüvanya — Lehistan krallıkları da ittifak aktettikleri halde, sözlerini tutmuyorlar ve Devlet Giray Han yalnız başına Moskofa karşı çarpışmak zorunda kalıyor. Kırım ordusu Ruslara büyük zayılat verdiği halde fazla bir kâr elde edemeden Kırıma döntüyor. Sultan ikinci Selim ile Devlet Giray Hanın arasındaki bu anlaşamamazlık İdil-Ural Türklerinin vaziyetini büsbütün fenalaştırıyor ve Rusların ekmeğine yağ sürüyor.

Sultan ikinci Selim 1568—69 yıllarında Rusyaya karşı açtığı sefere Devlet Giray Hanı dâvet etmiyor. Kırım Hanı yardım etmeği teklif ettiği halde yardım teklifi kabul edilmiyor.

Osmanlı Sultanı bu seferde şu gayeyi güdüyordu:

1. Bir müddet evvel Rusların istilâ ettikleri Türk topraklarını kurtarmak,
2. Kırıma karşı kuvvet elde etmek,
3. Don ile İdili, yâni Karadenizle Hazer denizini bir kanalla birleştirerek Rusyaya karşı Şimalden daima tarruz etmek imkânını bulmak ve nihayet,
4. Orta Asya ile ticarî münasebetlerin canlanmasını temin etmek. (4)

Devlet Giray Han, Osmanlıların bu siyasetinin ne Türkiyeye ne de Kırıma bir menfaat temin edebileceğine inanmıyordu. Fakat buna rağmen Ruslara karşı girişilecek her hareketin Rusyayı zayıflatacağını ve yayılmasını durduracağını nazarı itibara alarak, Osmanlı Sultanının Kırıma karşı aldığı menfi vaziyete ses çıkarmıyor.

Osmanlı Devleti bir taraftan Rusyaya karşı harbe giriyor, diğer taraftan da 5000 işçi ve askerin yardımıyla Don-İdil kanalının açılması işine başlıyor. Fakat kışın şiddetli soğukları, asker ve işçiye gıda maddeleri temin edilememesi ve nihayet Komo gölü (Azak ile Astrahan

(3) Buczacki — Polonya ve Şark memleketleri — Üniversite kütüphanesi yazmalar kısmı No 384.

Smirnov, „Krimskoye Hanstvo pod verhovenstvom Ottomanskoy Portı do načala XVIII veka“, Petersburg 1889, cilt I, sah. 424—425.

(4) J. Hammer — Histoire de l'Empire Ottomane — 1836, cilt VI, sah. 338—340. D. Kantemir — Geschichte des Osmanischen Reiches — Hamburg 1745, sah. 333. Smirnov, aynı eser, cilt I, sah. 432.

arasında) civarında Osmanlı ordusunun mağlûbiyete uğraması kanalın açılmasını akamete uğrattıyor.

Osmanlı seferinin mağlûbiyetle biteceğine kanaat getiren Devlet Giray Han vaziyeten çok müteessir olmakla beraber Kazan ve Astrahanın kurtarılması ve büyük bir Türk devleti kurulması gayesinden vaz geçmiyor. Bunun için her şeyden evvel tekrar Moskof üzerine seferi hazırlanmak lâzım geliyordu. Fakat sefere başlamadan evvel, her ne pahasına olursa olsun bu defa Osmanlı, Litvanya — Lehistan devletlerinin yardımını, temin etmeğe karar veriyor, ve bu maksatla derhal bu devletlere elçilerini gönderiyor. (5)

Devlet Giray Han 1570 yılında tekrar hazırlamağa başlıyarak muazzam bir ordu topluyor, diğer taraftan da Don-İdil kanalını kazmak için o devrin en modern âletlerini temin ederek bir de kazı işlerinde kullanılmak üzere 20000 işçi hazırlıyor. Bu işçiler o şekilde hazırlanıyor ki, Osmanlı, Litvanya Lehistan devletlerinden yardım gelmediği takdirde, icabında askerlikte de kullanılacak, yardım gördüğü takdirde ise harp için hazırladığı 120000 kişilik ordudan bir miktarını kanalda çalıştırmak imkânı hasıl olacaktır.

(5) J. Pajevski, „Projekt przymierza Polsko-Tureckiego za Zygmunta Augusta“, Warszawa 1935, sah. 16—17.

(6) J. Pajevski, Aynı eser, sah. 16—17.

(7) W. Glazgov, „Kazaçiy Vestnik“, München, Juni 1952, No 2 (95).

(8) Smirnov, aynı eser, cilt I, sah. 426—428. Abdülğafur, Umdeluttevarih, sah. 282.

(9) Smirnov, Aynı eser, sah. 427—433.

A. Krymski, Studii z Krymu, I—X. Kiyef 1930.

1571 nci yılda Litvanyadan harbe gireceğine dair söz aldıktan sonra, Devlet Giray Han muazzam ordusuyla Moskova üzerine yürüyor. Kırım ordusu karşılaştığı bütün Rus kuvvetlerini mağlûp ve perişan ederek Moskovaya giriyor ve hazineye bulunan bütün para, ve altın ve müceveheratı eline geçirdikten sonra şehri ateşe veriyor. Bu harpte o zamanki tarihlerin kaydettiğine göre, Ruslar feci bir mağlûbiyete uğrıyorlar ve yalnız Moskovada 800.000 telefât veriyorlar. Moskof Büyük Kniazı (Prens) IV Nci İvan ise Vologda şehrine kaçıyor. (6)

Moskova seferinin dönüşünde Devlet Giray Han İdil-Don kanalının açılma işine başlıyor. Fakat o devrin teknik zorlukları kanal işinin yarıda bırakılmasını intaç ettiriyor. (7)

Devlet Giray Han'ın Rusyaya karşı bu büyük zaferi kazandığı ve Moskovayı işgal ederek Moskov Kniazlığını tekrar ağır vergiye (haraç) bağladığı halde, Kazan ve Astrahan Hanlıklarının kurtarıl-maması bizim için bir muamma teşkil etmektedir.

Bu harpte Litvanya krallığı yine sözünü tutmamış ve harbe iştirak etmemiştir. Osmanlı devleti de Kırım ordusuna en küçük yardımda bulunmamıştır.

Bu büyük zaferden sonra Devlet Giray Han (Taht alan han) namile şöhret buluyor. (8)

Bu harp neticesinde Ruslarla aktedilen anlaşma mucibince, Ruslar her yıl Kultka, Uluğ hazine, Nokrat akçesi ve Mübarek bad gibi bir çok vergiler vermeyi taahhüt ediyorlar ve bu vergiler Moskova tarafından Kırma her yıl muntazaman gönderiliyor. (9)

Devlet Giray Han bu seferden Kırma dönerken Rus büyük Kniazına şu mealde bir mektup gönderiyor:

„Kazan ve Astrahan uğruna her şeyi yıkıp yakıyorum. Allahın büyüklüğüne

yemin ederim ki, bütün cihanın zenginliği gözümde yoktur. Ben geldim senin şehrinin yakıtım. Senin başından tacını almak istedim. Fakat sen gelmedin ve bize karşı durmadın. Halbuki Moskof büyük Kniyazıym diye ögünüyorsun. Eğer sende azıcık ar ve erkeklik olsaydı bizim karşımıza çıkardın. Eğer bizim ile sulh halinde yaşamak istiyorsan yurtlarımız olan Kazan ve Astrahanı bize ver. Bütün cihanın hazine ve servetini versen istemem. Benim istediğim yegâne şey Kazan ve Astrahan'dır. Senin devletinin yollarını ise ben gördüm ve öğrendim." (10)

Sözünü tutmayan Litvanya — Lehistan krallarına ise şöyle bir mektup gönderiyor:

"Sizinle bir kaç defa Moskof üzerine yürüme için anlaşma yaptık. Verdiğimiz karara göre siz o taraftan ben de bu taraftan yürüyecektik. Halbuki biz harekete geçtiğimiz halde siz sözünüzü tutmadınız. Biz tek başımıza üzerine gittik ve düşmanı ezdik. Bir çok vilâyetlerini yakıp yıktıktan sonra, payitahtı Moskovayı dahi zapt ve tahrip ettik, emsalsiz hazineler ele geçirerek Moskofları eskisi gibi haraca bağladık. Sizler bizim muvaffakiyetimizi gördüğünüz halde yine de yerinizden kılmıdamadınız. Bunun sebebini anlayamıyoruz. Moskoflar bir

çok defalar sizin memleketinize akınlar yaparak şehirlerinizi yakıp yıktılar, kalelerinizi zaptettiler ve milletinize ağır zayıflatlar verdirdiler. Siz bunu bildiğiniz ve bizimle ittifak ettiğiniz halde sözünüzü tutmadınız. Padişahların sözü bir olmalıdır. Eğer siz biraz düşünerek ve gayret ederek bizimle beraber hareket etmiş olsaydınız, Moskofların sizden aldıkları yerleri tekrar geri alır üstelik nice eyaletler ve hisarlar da ele geçirirdiniz. Eğer sizinle değil, Moskoflarla ittifak aktetmiş olsaydık, emin olunuz ki bizden aldığı en küçük bir işaretle hareket eder ve memleketinizi paştan başa istilâ etmeğe kalkışır. Vakıt henüz geçmemiştir. Düşmanımız hâlâ ayakta. Size gönderdiğim adamlarımla görüştüktan sonra iyice düşününüz ve ona göre hareket ediniz. Aksi taktirde düşmanımız bizi bir gün ezecektir." (11)

Mühendis Glazgov 17nci asrın ortalarında Sultan IV nci Mehmedin Don-Idil kanalının açılması hususunda teşebbüste bulunduğunu, fakat siyasi vaziyet ve teknik zorluklar dolayısıyla, bu defa da kanalın açılması işinde muvaffak olunmadığını ve nihayet Rus Çarı Deli Petronun bu Türk projesini benimseyerek tahakkuk ettirmek istediğini ve kanalı açmak teşebbüsünde bulunduğunu kaydetmektedir. (12)

Yine mühendis Glazgov, bu kanalın, yerli halka ekonomik bir faide temin etmekten ziyade, siyasi ve stratejik ehemmiyeti haiz olduğunu zikretmekte ve bu kanalın açılması münasibetiyle, Kazakların, Ukraynanın, Kafkasya ve Türkiistanın tabii servetlerini daha fazla sömürmek imkânını bulan Rusyanın, bu memleketler üzerinde tazyikini bir kat daha arttıracak ve aynı zamanda Baltık denizi ile Akdenizi, Karadeniz, Azak ve Hazer denizlerine bağlayacağını kaydetmektedir.

(10) A. Rambeau, Les Tatares de Crimée, Revue politique et litteraire, 1895, sahife 17.

Sestrensewicz Bohosz, Istoria o Tauridi, Petersburg 1806, cilt II, sah. 289—293.

(11) Bu mealde Lehistan devlet adamlarına dahi yazılan mektuplar Warşova Üniversitesi kütüphanesinde Krallara ait vesikalar arasında 561—572 sayıda bulunmaktadır. Ayrıca Warşova umumî arşivinde 60—65 sayıda iki vesika vardır.

(12) „Ukrainskiy Samostiynik“, München, 6. 5. 52, No 14 (115).